



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK



MÅNEDSSKRIFT



Troels Fink: Vort behov for historie

*Karl Andresen: Nogle tanker om afvikling og udvikling
mellem dansk og tysk*

Karsten B. Svendsen: Jordlov og fællesmarked

Søren Nissen: Sangen om Ballum

Martin Madsen: Åndeligt liv i Hviding sogn

Henning Jensen: Støren i Ejderen

Boganmeldelse

Museet på Sønderborg slot

Aabenraa museum

Sagt og skrevet

Grænselandsdagbog

JUNI

6 · 1971

47. ÅRG.

Forlaget Skandia, N. A. Sørensen KG, Flensborg, har udsendt

Hartwig
Schlegelberger: **EUROPA
SET FRA DEN
DANSK-TYSKE
GRÆNSE**

126 sider, ill. kt. DM 9,00
Udgivet af *Poul Kürstein*

Indhold:

Et menneske i grænselandet.

Europa set fra den dansk-tyske grænse.

1. Indledning.
2. Tyskeren som nabo.
3. Danmark og Slesvig-Holsten, som det ser ud, og som det er.
4. Ligevægten i grænselandet.
5. Den politiske opgave.
6. Slutning.

Opgøret med fortiden.

1. Joachim Steffen: Åbent brev til minister Schlegelberger.
2. Svar på Joachim Steffens åbne brev.
3. Opgøret med fortiden. Rundbordssamtale i fjernsynet.

Bogen er en fremstilling af Tysklands historiske og aktuelle forhold til verden, og en karakteristik af landet Slesvig-Holsten i dets forhold til det øvrige Tyskland, samt af Tysklands og Slesvig-Holstens forhold til Danmark, især i samspillet med Fællesmarkedspolitikken. Det brændende spørgsmål om opgøret med den nazistiske fortid tager minister Schlegelberger hårdt fat på ud fra egne oplevelser.

Indenrigsminister Schlegelberger præsenteres hermed for første gang for danske læsere.

I samme række udsendtes tidligere: VORES EGNE VINDVER (1967). 192 sider, DM 10,-.

Netop udsendt i 5. oplag: OLE OLESEN: DÄNISCH FÜR DEN ALLTAG, illustr. Pris DM 5,80.

Fås hos alle boghandlere eller direkte fra forlaget:

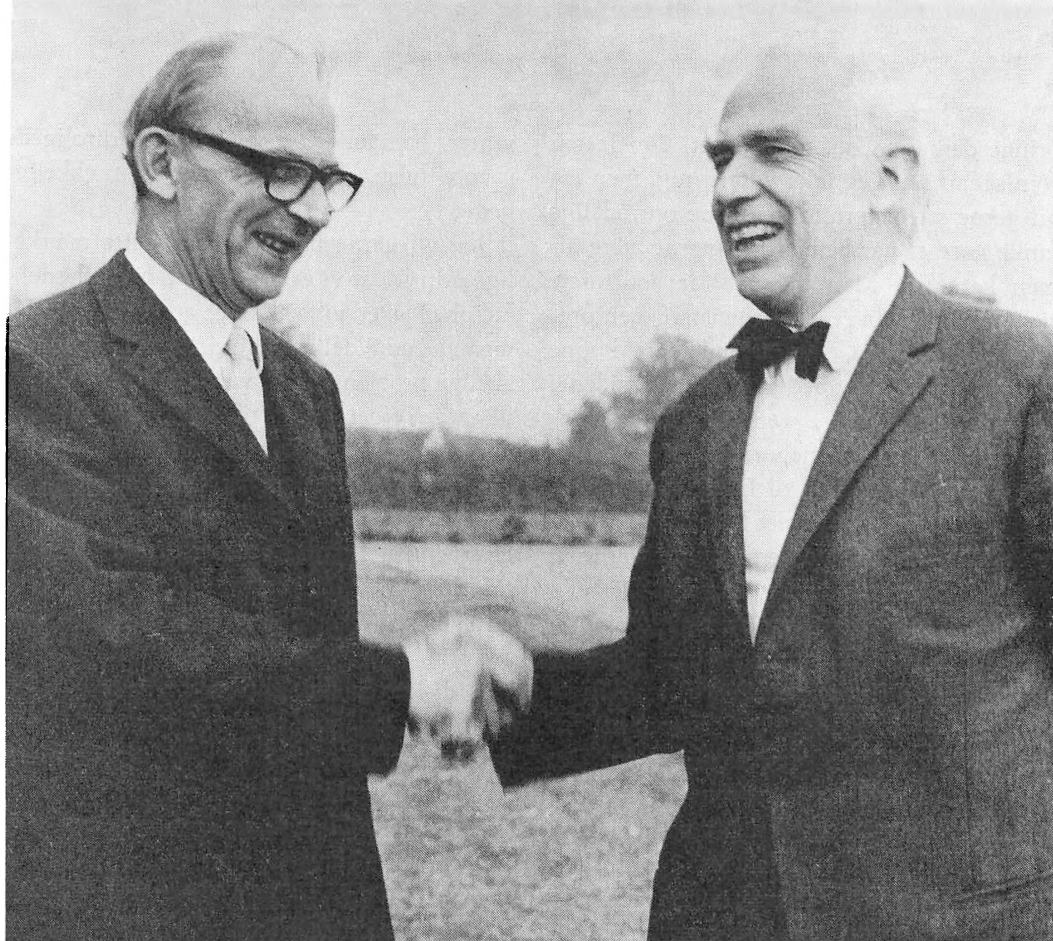
FORLAGET SKANDIA, N. A. SØRENSEN KG.

D. 239 FLENSBORG, Norderstr. 74.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af Historisk Samfund for Sønderjylland som selvstændig publikation, koster 30,- kroner årlig i abonnement (incl. MOMS og forsendelse). Abonnementet og enkeltnumre (3,75 kroner stykket, særnumre beregnes der

dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, telefon (046) 2 46 83, eller på redaktionens adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, telefon (045) 2 17 37. Prøvenumre tilsendes gerne og gratis.



Der var gensidig glæde, da landsarkivar Peter Kr. Iversen og professor Troels Fink lykønskede hinanden med henholdsvis overtagelse og ned-

læggelse af posten som formand for Historisk Samfund for Sønderjylland. (Foto 16. 5. 1971 Ole Bech).

Vort behov for historie

AF TROELS FINK

Den 16. maj 1971 havde Historisk Samfund for Sønderjylland årsmøde i Nordborg. Formanden gennem fem år, professor Troels Fink, der ikke ønskede genvalg, holdt følgende tale, hvor han tog udgangspunkt i museumsinspektør Peter Seebergs Dybbøltale 11. juli 1970.

På årsmødet sidste år meddelte jeg, at jeg kun ønskede genvalg for ét år, og at jeg derefter gerne ville have lov til at trække mig tilbage efter 16 års medlemskab i styrelsen og deraf de sidste fem år som formand.

Disse sidste fem år har ikke mindst været præget af jubilæumsforanstaltningerne i anledning af de begivenheder i 1918–20, der førte til Nordslesvigs genforening med Danmark, og som skabte forudsætningerne for ny dansk livsudfoldelse i Sydslesvig. Det var naturligt, at Historisk Samfund måtte engagere sig i de forskellige jubilæumsforanstaltninger, der kulminerede med festen på Dybbøl den 11. juli 1970.

Det var den oprindelige idé bag denne fest, at de yngre slægtled, børn og børnebørn af genforeningsgenerationen her skulle

bringe denne en tak og hyldest. Om festen som sådan skal jeg ikke udtale mig, men jeg vil gerne på baggrund af denne oprindelige tanke gøre et par bemærkninger af mere almen karakter. Man må vel for det første sige, at det kun var børnene af genforeningsgenerationen, der umiddelbart kunne se de store begivenheder for 50 år siden i taknemlighedens lys, og som forstod dens betydning. For børnebørnene var Nord-slesvigs tilhørsforhold til Danmark i så høj grad en selvfølge og i det hele for fjernt til ligesom at vedkomme dem, og det burde vi måske bedre have kunnet forudse. Det er i denne forbindelse interessant at iagttage, at netop i den tid, planlægningen stod på, skete der et skred i den almindelige forestillingsverden, der bl. a. også indebærer, at den historiske bevidsthed har tabt terræn. Det er en ejendommelig proces, som det er svært at gøre sig klart, mens den står på, men som her næsten kan dokumenteres, fordi hele ungdomsrøret og omvurderingen af værdierne, så vidt vi i dag kan overskue, satte ind for alvor i 1968.

Farvel til historien

Det blev som nævnt børnene og ikke børnebørnene, der var optaget af jubilæumsforanstaltningerne. Mest klart sås det vel af Peter Seebergs tale. Nu kan man forholde sig kritisk over for en sådan tale, eller man kan forsøge at lodde dybderne i den og se om der er en almen lære at drage af den, og jeg foretrækker den sidste holdning.

I en forening, der hedder Historisk Samfund for Sønderjylland, kan der nemlig nok være anledning til alvorligt at overveje, hvilke rækkevidde det har, når en fremtrædende yngre forfatter ikke alene siger farvel til genforeningen, men også siger farvel til historien og hævder: »Der er allerede sket for meget. Vi ønsker ingen historie mere. Vi beder om tid til at tænke os om, tid til at ændre, til at fortryde«, og som sluttede: »Måtte vore dage fortsætte i sommer og

vinter, hændelsesløse og stille, forurologede i vore huse, prisgivet tidens tilstrækkelighed«.

Jeg vil gerne begynde med dette mærkelige udtryk, at vi er prisgivet tidens tilstrækkelighed. Det vil vel sige, at tiden, opfyldt med de umiddelbare, forurologende menneskelige problemer, må være os nok, men når vi er *prisgivet* tidens tilstrækkelighed, så er der noget, vi må affinde os med. Så har vi kun at gøre med problemerne her og nu; men hvis *det* er rigtigt, så er der intet herefter, ingen fremtid og intet før, ingen fortid, der kan betyde noget for os. Anderledes udtrykt kan man sige, at hvis der ikke er en fremtid, så er der ejheller en fortid. Man kan diskutere muligheden af at leve uden historien, jeg tvivler på, at man kan, men der er noget rigtigt i, at historien eller rettere historieopfattelsen ikke alene er betinget af, hvad vi har erfaret gennem kendskab til den tid, vi lever i, men at der i historieopfattelsen også indgår visse forestillinger om en efterstræbelsesværdig fremtid. Sådanne fremtidsmaal var i forrige århundrede drømmen om nationernes frigørelse fra undertrykkelse af den ene eller anden art. I disse drømme indgik historiske betragtninger som argumenter af væsentlig vægt. Jeg kan nævne et par eksempler fra vores egen verden.

»Up ewig ungedelt«

Da den nationale bevægelse efter Napoleonskrigene bredte sig ud over Europa, var der indgået som en bestanddel deri en voldsomt forøget interesse for den nationale historie, og samtidig blev den historiske videnskab udviklet, så dens resultater stod med større autoritet end nogensinde før.

I vort område var den nationale bevægelse kendetegnet ved sammenstødet mellem på tysk side slesvig-holstenismen til Kongeåen og på vor side Ejderdanskheden. Et resultat af den samtidigt vakte historiske interesse var på tysk side genopdagelsen af

Ribe-privilegiet fra 1460, hvor der står: »dat se bliwen up ewig tosamende ungedelt«. Man kan til enhver tid undersøge Ribe-privilegiet i dets historiske sammenhæng og have megen interesse deraf, men der skete dengang det karakteristiske, at den gamle sætning blev et fremtidsprogram. »Up ewig ungedelt« blev et slagord, der skulle give historisk autoritet til bestræbelser for at virkeliggøre et politisk fremtidsmål, og tilsvarende fandt vi på vor side en kort formulering for det daværende danske standpunkt i indskriften over porten til Rendsborg fæstning, vor der stod: »Eidora terminus imperii romani«, Ejderen, det romerske riges grænse, dvs. grænsen mellem det danske rige og det tyske rige, et vidnesbyrd om at Slesvig aldrig havde hørt til det tyske forbund.

Prognose for dansk-tysk forhold

Man kan måske finde endnu et eksempel i A. D. Jørgensens historieforskning vedrørende Sønderjylland. Den var præget af sans også for modpartens relative ret, men den var tillige båret af en fremtidsvision, nemlig en løsning af det slesvigske problem efter sindelagsprincippet og derefter, når dansk og tysk var retfærdigt adskilt, da et fornuftigt samarbejde. Den klare adskillelse blev nået i 1920; det fornuftige samarbejde er det vor tids opgave at finde en form for.

Man har nok lov til generelt at hævde, at de spørgsmål, som af skiftende generationer rettes til historien, stilles ud fra en bestemt forventning til fremtiden, eller sagt på en anden måde: Nutid og fremtid bestemmer historieopfattelsen, og hvis nutid og fremtid inspirerer til et bestemt politisk program, så bestemmer det historieopfattelsen, og den er i så fald en politisk faktor, sådan som vi har oplevet det, – ja, faktisk i fem generationer indtil 1955.

Men hvordan passer så denne tankegang på den konkrete sønderjyske situation i dag? Er der i det sønderjyske område en proble-

matik, som indebærer et lysende fremtidsprogram, der kan begejstre en talentfuld ungdom? Vi må svare, at der næppe findes visioner, som en ung generation vil eller behøver at sætte en livsgerning ind på. Det, der i dag begejstrer de unge, ligger langt borte fra os. Skulle vi helt nøgternt opstille en prognose for fremtiden for det dansk-tyske forhold, så må det være den iagttagelse, at vi danske ikke længere kommer til at stå isoleret over for Tyskland. Vi samarbejder i Nato med Tyskland, men også med andre magter, det samme bliver måske tilfældet i et udvidet fællesmarked og måske engang i de forenede nationer.

Historieforskning grundlag for selvforståelse

Nu må jeg her indskyde en lille parentes, idet det som bekendt ikke skorter på interesse for det videnskabelige arbejde med Sønderjyllands historie; der drives ikke mindst ved Aarhus universitet en intens forskning, men uden at forkleine dette arbejde, må man erkende, at det ikke har nogen bredere folkelig effekt, i al fald ikke endnu, og det kan ikke tjene en eller anden politisk orienteret fremtidsforhåbning. Vi må tværtimod konstatere, at det sønderjyske problem i 1920 fandt en løsning, der trods voldsomme omvæltninger i 1940 og i årene efter 1945 har fundet den afklaring, som kendetegner forholdene i dag. Når Peter Seeberg på Dybbøl sagde farvel til historien, så var det en konstatering af, at det sønderjyske problem ikke længere producerer historie. Vi er genforenede, og vi går ind i fællesskabet med det danske folk som helhed uden nogen nævneværdig særstilling, og vi ønsker intet ændret i det forhold. Sådan har jeg opfattet den tale, Peter Seeberg holdt, og de konsekvenser, den medfører; men helt så enkelt kan vi alligevel ikke komme om ved problemerne; historieforskningen har nemlig ikke blot betydning i forhold til historieopfattelsen, der igen er

af politisk betydning. Historiestudiet i videste forstand, enhver beskæftigen sig med historie tjener også til at udvikle, hvad jeg vil kalde samfunds og grupper og individers selvforståelse. Hvis vi karakteriserer historieopfattelsen som en almen holdning, der omfatter en større gruppe f. eks. en nation, og at historieopfattelsen er en del af dens politiske handlingsmønster, som drømmen, f. eks. om Ejdergrænsen og den historieopfattelse, der lå bag den, var udtryk for, så forudsætter trangen til selvforståelse, efter den definition vi bruger her, intet fremtidsrettet politisk program. Udgangspunktet for trangen til selvforståelse er nutiden, dens mål er for den enkelte at forstå sig selv i sin gruppe eller som her i sin nation, sådan som den er vokset frem på det naturgivne og organiske grundlag.

Senere behov for selvforståelse

Denne forståelse er ikke en sag for de helt unge, i modsætning til f. eks. de begejstringsbølger, der bar de unge generationer til og med frihedskampen. Den forudsætter tværtimod en vis sum af erfaring, og den melder sig som et behov for den enkelte, når denne får de første tidsmæssige perspektiver ind i sin egen bevidsthedsverden. Der er i hver generation et behov for en sådan selvforståelse, og dette behov kan kun dækkes, hvis man fordyber sig i det historiske materiale, behovet melder sig blot nu relativt sent i livet.

For den generation, som jeg tilhører, har det været naturligt at søge sin selvforståelse ud fra en national sammenhæng. Det har været helt naturligt for os at identificere os med den danske nation, og det er stadig min opfattelse, at kun i den nationale sammenhæng er der mulighed for internationalt samarbejde, men om den unge generation føler sådan, er vel et spørgsmål; den søger sin identitet på en anden måde, og når f. eks. faget dansk er i en krise, og der stilles krav om, at faget skal gribes an fra en

samfundskritisk vinkel, så er det et vidnesbyrd om en dybtgående brydning omkring det nationale identitetsproblem.

Goddag til Sønderjyllands historie

På lignende måde er historieundervisningen sat til debat. Jeg så nylig et forslag til en nyorientering ud fra synspunktet: det gælder ikke om at videregive kulturarven, men om at præsentere for den unge slægt eksempler på, hvorledes mennesker har levet med hinanden i forskellige samfund under skiftende forudsætninger. For min generation var det at værne om og udvikle kulturarven en naturlig ting; vi havde i naziårene nok at gøre dermed, men det nytter ikke stædigt at fastholde retningslinier, som ikke kan betyde det for den unge generation, som det betød for os. Men når nu den opgave at videregive kulturarven ikke længere føles som en naturlig ting, så er der grund til at minde om, at kravet om at videregive kulturarven engang også var et nyt krav; det var dengang man krævede kulturhistorien sat i forgrunden i modsætning til krigshistorien og statshistorien. Endnu erindrer jeg den heftige diskussion, som første bind af Erik Arups Danmarks-historie afstedkom i midten af 1920'erne, da han fremhævede jorddyrkeren Bjørn af Suserup på Absalons bekostning.

Men behovet for selvforståelse for grupper på historisk grundlag vil leve trods alle skiftende strømninger; det er særdeles mærkbart i Nordslesvig selv i dag, og der ligger fortsat for Historisk Samfund for Sønderjylland en rig arbejdsmark, hvis den vil gå videre efter den linie, at hjælpe den interesserede kreds, der har trang til at udvikle selvforståelse som danske i den sønderjyske variant. Vi har rige kilder at øse af. Under vor tids vilkår forudsætter det blik for brydningerne med den tyske part i det gamle grænseland ud fra et overordnet synspunkt, og der er et stort arbejde at gøre for at yde denne brydning retfærdighed med



Udsnit af folkemængden på Dybbølmødet for genforeningens 50-årsdagsfest 11. juli 1970.

lige vægt på både den danske og den tyske parts forudsætninger. Det emne har jeg behandlet før, og det skal ikke gentages her, hvor hovedsagen er at understrege betydningen af det interessefællesskab, der naturligt udvikler sig mellem dem, der ønsker at forstå sig selv og deres landsdel på baggrund af Sønderjyllands rige historie; i denne kreds af interesserede er alle uddannelsesgrader repræsenteret. Blot interessen er der, findes enhver mulighed for at dyrke den både direkte ved studier og indirekte gennem læsning. I Historisk Samfund har alle med denne interesse kunnet samarbejde, og det har været vor forening en ære, at den med lige stor omhu har varetaget videnskabelige og folkelige opgaver. Der er i mine øjne ingen værdiforskel mellem den viden-

skabelige og den folkelige arbejdsmåde, det er blot to måder at gribe problemerne an på, og til begge to må der principielt stilles det samme krav, nemlig kravet om kvalitet. Det er mit indtryk, at kvaliteten gennem årene i gennemsnit har været stigende over hele linjen, og når jeg nu træder tilbage fra det organisatoriske arbejde med Sønderjyllands historie, skal det være med det ønske, at Historisk Samfund stadig vil kunne tage vel imod de mange, der gerne vil sige goddag til landsdelens historie, at den vil leve op til sin videnskabelige og folkelige tradition med et fastholdt kvalitetskrav til glæde for de mange, der nu og i fremtiden finder en rigdom i at se deres eget og slægtens liv i en stor sammenhæng.

Nogle tanker om afvikling og udvikling mellem dansk og tysk

AF KARL ANDRESEN

Skoleleder Karl Andresen i Vanderup sydvest for Flensborg holdt ved Åbenrå amts Grænseforenings møde i Bolderslev forsamlingshus den 11. maj 1971 denne tale:

Min væsentligste forudsætning for at fremsætte nogle tanker om afvikling og udvikling mellem dansk og tysk, er et par kendsgerninger, som – hvor meget, jeg end har kunnet ønske det – jeg ingen indflydelse har haft på, og simpelt hen det, at jeg er grænse-landsbarn, hvilket sidste ikke skal anføres til beskyttelse for mine ords eventuelle fejlslutninger.

En skuffelse, at grænsen lå fast

Afstemningsjubelen i Nordslesvig har jeg ikke oplevet. Den er for mig udelukkende en fornemmelse af ægte glæde, og jeg forstår, at den, der stolt og bevæget kunne hejse flag ved eget hus, havde nået sit håbs fylde. Min glæde ville ikke have været mindre.

Afstemningsnederlaget i anden zone har jeg heller ikke oplevet. Jeg kender det kun som en undertone fra min barndom i den historiske kendsgerning. Min skuffelse ville – om jeg havde haft alder til det – sikkert have været lige saa dybtrækkende som min fars. Kampsangene overtog vi fra Nordslesvig og sang os stærkere, end vi var i tal. Genforeningshaabet trodsede tallene og vandt indpas i haabløsheden. Mens man i Nordslesvig erfarede det Danmark, man havde kæmpet for, lidt for og længtes efter, lærte vi om Danmark, og lærte vi ikke andet, saa lærte vi i hvert fald at holde af det

som det land, der var vores moderland. Denne kærlighed blev måske netop saa stærk, fordi Tyskland voksede sig stærk på en helt anden maade.

Jeg mindes med vemod og glæde den dag, da tyskerne drog ind i Danmark og lærer Chr. Stenz sammen med os børn sang »Fædreneland, ved den bølgende strand«. Vi naaede aldrig længere end til »sort ser det ud, men almægtig er Gud«. Min vemod har De alle delt. Min glæde næppe, men det var den dag, da jeg ubevidst vidste, at der var et skæbnefællesskab mellem lærer Stenz og mig. Det var vort land, vort fælles land.

Derfor var det jo ogsaa en saa stor skuffelse, da jeg hjemkommet efter krigen snart maatte erkende, at grænsen laa fast, hvad den jo vitterligt gør, og hvilket indenrigs- som udenrigspolitisk set sikkert er klogt, og hvilket vi jo da ogsaa i dag holder os efterretteligt. Det maa blot ikke undre, at vore unge i dag gaar ud fra denne kendsgerning og lever en hverdag, der ikke er saa renlivet dansk, som en danskhed under genforeningshaabet var og kan være.

Om aftjening af værnepligt

Ungdom i dag er kendsgerningernes ungdom, og grænsen er, hvor den er, uden at de spørger om historisk skyld eller uskyld. I dette stykke er der ikke forskel paa dansk vaagen ungdom i Skagen og Slesvig. Kærligheden til Danmark bor i begge byer, men der er sikkert mange af netop disse unge, der helst vil have sig frabedt, at det bliver sagt.

En kendsgerning er jo ogsaa, at uniforms-

modstanden i Danmark holdt sig meget længere end til den tid, da vore unge igen som statsborgere maatte trække i tysk uniform, samtidig med, at Danmark indgik et militært samarbejde. Her er ogsaa et punkt, hvor jeg gerne ville have haft lidt medindflydelse, men det skal da ikke forhindre, at jeg gentager, at jeg ikke forstaar, at man ikke i et saadant, formodentlig uomgængeligt og militærpolitisk sikkert klogt samarbejde, har givet mindretallets unge ret til at aftjene deres værnepligt i det land, som de føler sig knyttet til. Afvandringen af unge til Danmark, tror jeg, ville have været væsentlig mindre, hvis en saadan ordning var blevet samarbejdets grundlag, og hverken Danmark eller Tyskland ville have lidt skade. At jeg her støder paa væsentlig modstand i vor egen politiske ledelse, skal ingen hemmelighed være, men det har noget med ordet loyal at gøre.

Den kampløse strid

Maaske det hjælper, naar Danmark træder ind i det fællesmarked, der ikke alene vil en markedspolitisk ordning. Nyorienteringen mod øst går over Berlin, siges der stærkt i vesttyske, og ikke kun radikalt-nationale kredse. Forholdet mellem Danmark og Tyskland går over Sydslesvig, er der nu ogsaa sagt fra tysk side, og det vil vi danske Slesvigere ogsaa helst tro.

Udergivet udviklingen og erkendelsens nødvendighedslov er der i de seneste aar, ogsaa i landet, hvor broen skal bære, gjort forsøg paa at komme hinanden nærmere og udrydde misforstaaelser. Det tjener unge tyske demokrater og ældre indsigtfulde politikere til ære, at respekten for anderledes tænkende i flere tilfælde er sat om i praksis. Vi danske slesvigere har jo ikke glemt, at der var tider, hvor vi maatte forlade hjemstavn, fordi det daglige brød til syvende og sidst er mere nødvendigt end alt andet, dansk liv og væremaade inklusive. Presset af flygtninge, der overalt paa tysk statsom-

raade havde samme naturlige ret, var virkelig stort, og mangen en plet jord, stilling og arbejdsplads gik i følge lov over i disses eje.

At vi i dag ogsaa i de danske skoler har børn af blandede ægteskaber bør ikke undre, thi hvem afgør, om man hedder Büchert eller Andresen paa dansk eller paa tysk med rette eller urette. Der er jo fremdeles et begreb, der hedder erkendelse, og i hvert fald skal man ikke underkende menneskets vilje til at være en bestanddel af den jord, han bebor. For mange unge, der lige netop maaske er født i en helt anden egn af Tyskland, er Sydslesvig blevet hjemstavn, og enhver, som kan læse mere end den første ABC, læser maaske ogsaa sin hjemstavns historie – og erkender.

Sindelagsskifte er en uomgængelig faktor i et grænseland, hvilket medborgerne syd for Ejderen og nord for Kongeaaen afviser, eller i alle tilfælde har vanskeligt ved at forstaa, men ingen tid har den kulturelle væddestrid haft saa frie vilkaar som i dag, og kan freden og demokratiet bevares i begge lande, vil denne væddestrid fortsætte uden strid, og da vil landet Slesvig først blive det, som nogle allerede kalder det i dag: Eksemplet paa det forenede Europa. At det er dyrt at føre en væddestrid uden strid, er ingen vel i tvivl om. Jeg haaber ikke, at der er nogen, der vil mene, at det er for dyrt.

Fløjlshandsker unødvendige

Af de forhandlinger, der for aar tilbage fandt sted mellem dansk og tysk kirke, har vi set, hvordan afviklingen af fordomme og modsætninger har kunnet standses af enkeltpersoner, saa den nødvendige udvikling mellem to evangeliske kirker ikke kunne finde sted. I nogle spørgsmaal gaar nogle af vore egne ledende kvinder og mænd, omend maaske ikke netop paa den kirkelige sektor, heller ikke ram forbi. Det skal de heller ikke. Der behøver ikke at være noget tabu om vort arbejde. Der maa gerne være aabenhed, ogsaa naar ledelsen gør noget for-

kert og hindrer den nødvendige udvikling, men man behøver heller ikke at tage med fløjlshandsker, naar vi, som er stats- og skatteborgere i et land, endnu ikke faar de nødvendige bygge- og driftstilskud til vore skoler og børnehaver og til vore andre kulturelle institutioner. Det indeholdes simpelt hen i ordet demokrati, at disse gives. Urime-ligheder og urimelige fordringer er ikke indeholdt i demokrati, det er at sjakre med demokratiet, og det er der ingen dansk i Slesvig og Danmark, der ønsker.

Politiske valg

At SSV's politikere og Berthold Bahnsens indsats i landdagen i Kiel har været fremragende og nu ogsaa kan være det i de næste fire aar, betvivler jeg ikke, men jeg tvivler om, at vi som danske Slesvigere kan holde stand i den mølle, som de to store tyske partier CDU og SPD leverer vind til. Under alle omstændigheder har vi intet andet grundlag at gaa til valg paa end det danske fællesskab, som vi da ogsaa er en hel del, der gerne vil manifestere og gerne ved alle valg. En hurtig analyse af nogle tal ved det fornylig afholdte landdagsvalg, synes at bekræfte, at der, hvor en levende kontakt mellem medlemmerne kan vedligeholdes gennem alle valgperiodens aar, omend denne kontakt absolut ikke er af politisk art, der bliver bølgebevægelsen fra valg til valg mindst.

Forslaget om at give det tyske mindretal i Nordslesvig to stemmer, er en overvejelse værd og vil betyde en afvikling og udvikling paa samme tid. At give mindretalstilskud paa grundlag af stemmetal er i Flensborg og andre større byer slet ikke mere tidssvarende. Det ville en urafstemning hurtig give tal for, og paa dette punkt er jeg enig med de af vore unge, der vil have en valganalyse sat i gang, uden at det skal være en uforbeholden tilslutning til hele deres sprogbrug. Det ligner mig for meget en eller anden dansk digters lorteland, og det kan hverken digteren eller de unge være bekendt, hvilket begge dog netop, naar andre siger saadan, vil hævde at have frihed til.

Vogt friheden!

Og saa i demokratiets navn da: Brug sproget og misbrug det, men misbrug ikke friheden, og for alt i verden, sæt ikke friheden over styr. Og lad os ældre saa rolig afvikle et par drømme og give plads til den udvikling, der i demokratiets og fredens navn er nødvendig. Ogsaa ud fra de ord og de historiske sætninger, der er omformet til realiteter mod eller med de danske slesvigeres vilje, i gaar, i forgaars og før vi alle var til.

Det bliver det at være dansk og at have Danmark som moderland ikke mindreværdigt af, ligesom Tyskland og det at være tysk ikke bliver mindre af at handle større.

Jordlov og Fællesmarked

AF KARSTEN B. SVENSSON

Det er i sommer, jordproblemet i forbindelse med dansk indtræden i fællesmarkedet står til debat. Både på grund af jordspørgsmålets historiske placering i grænselandet og på grund af Nordslesvigs beliggenhed ved grænsen mellem den dyre tyske og den billige danske jord er det et af hovedpunkterne i fællesmarkedsovervejelserne. Her bliver debatgrundlaget gennemgået af journalist Karsten Bjørn Svensson, Jyllands-Postens folketingsmedarbejder.

Frygten for, at Danmark med indlemmelse i Fællesmarkedet samtidig giver frit løb for udenlandske storopkøb af sommerhusområder og andre rekreative arealer er ikke forsvundet, selv om regeringen med et lovforslag har vist sin interesse for problematikken.

Boligminister Aage Hastrup (K) har fremsat lovforslag, som skal diskuteres i sommermånederne. Der er altså tale om et diskussionsgrundlag, og hvis lovforslaget skal til realitetsforhandling i folketinget i næste samling, må forslaget genfremsættes, idet alle lovforslag, som ikke er færdigbehandlet, bortfalder samtidig med en ny samlings start første tirsdag i oktober. Der vil altså være en mulighed for at redigere i lovforslaget, og en gennemgang synes at bekræfte, at en skærpelse vil være nødvendig, hvis formålet skal opfyldes.

Realiteten i dag er faktisk, at myndighederne ikke ved nok om konsekvenserne af dansk medlemskab. Så sent som i begyndelsen af juni havde Det Radikale Venstre et landsmøde i Herning, og i en markedsreso-

lution krævede de 1.200 delegerede, at man på en række punkter må have helt klar besked, før der skal holdes folkeafstemning om Danmarks stilling til Fællesmarkedet.

Oplysningskravet gælder bl. a. mulighederne for at sikre dansk ejendomsret til de rekreative arealer.

De følgende kritiske bemærkninger må ses i lyset af, at udenlandske interesser ikke vil holde sig tilbage, hvis der er smuthuller. Højt kvalificerede jurister med international erfaring vil blive sat til at granske lovparagraffer for at sikre udlændinges jordinteresser i Danmark, og man skal vist ikke gøre sig håb om, at kredsen af interesserede jordkøbere vil tage hensyn til lovens ånd. Man kan derimod vente, at de meget snævert vil holde sig til lovens bogstav. Altså bliver det nødvendigt med helt skudsikre lovregler for, hvad man må og ikke må.

Tre sikkerhedslove

Når der vedtages en lov om beskyttelse af rekreative arealer og sommerhusområder, kommer den til at hænge sammen med tre andre love, der skal sikre en ordnet udnyttelse af den danske jord. De tre love er:

1. Lov nr. 344 fra 1959 om erhvervelse af fast ejendom. I denne lov fastslås, at en udlænding skal opholde sig i Danmark i sammenlagt mindst fem år, før der uden tilladelse fra Justitsministeriet kan købes fast ejendom i Danmark. Justitsministeriel tilladelse gives normalt uden videre ved køb af helårsbolig, men tilladelse gives så godt som aldrig, når ansøgningen drejer sig om køb af sommerhuse eller landbrug. Ved fortolk-

ning af bopælsforholdet vil besættelsestiden og ophold i Nordslesvig før genforeningen ikke kunne forventes at blive medregnet.

2. Lov nr. 315 fra 1969 om by- og landzoner. Loven giver i virkeligheden hjemmel til at hindre alle nye sommerhusudstyknin-ger, men da der ved planlægningen foruden beskyttelsen af de åbne arealer også skal tages hensyn til befolkningens behov for fritidsområder, vil et totalforbud næppe være til at gennemføre. Med inddelingen af Danmark i by- og landzoner er bebyggelse i landzoner blevet fikseret. Kun hvor det drejer sig om landbrugsbygninger eller lignende formål, vil der blive givet tilladelse til nybyggeri. I alle andre tilfælde vil det være yderst vanskeligt at komme igennem med byggeønsker i det åbne land.

3. Naturfredningsloven, lov nr. 314 fra 1969. Heri pålægges det fredningsplanudvalgene at foretage landskabsanalyser med henblik på at beskytte de smukkeste områder mod udstykning og bebyggelse. Analyserne skal give en rettesnor for, hvor sommerhuskolonier kan placeres uden at skæmme helhedsindtrykket.

Omgåelsesmuligheder

Nogle regner måske med, at disse tre love giver myndighederne tilstrækkelig kontrol med jordudnyttelsen – også i Fællesmarkedet. Men ved indtræden i Fællesmarkedet får andre medlemslandes statsborgere samme ret som danskere til at erhverve jord i forbindelse med erhvervsmæssig virksomhed.

Man kunne tænke sig, at en tysk virksomhed opkøbte store arealer på vestkysten for at bygge sommerhuse med henblik på udlejning. Den slags initiativer kan næppe bremses med de gældende love. Det er den risiko for udenlandske opkøb, som boligministeren vil imødegå med sin lov. Hovedprincippet er, at boligministeren får en bemyndigelse til at tillade erhvervsmæssig udlejning af sommerhuse. Med andre ord en slags koncessionsordning, som skal sikre fritidsområderne

mod øjeblikkelig erobring.

Den restriktive lovgivning kommer også til at ramme danske statsborgere, og der bliver ikke tale om, at danskerne får en fortrinsstilling frem for andre i Fællesmarkedet. Som fællesmarkedsland må Danmark overholde Romtraktaten, der forbyder forskelsbehandling for at beskytte nationale interesser.

Boligministeren har i sin forelæggelsestale understreget, at der med vedtagelsen af loven normalt ikke vil blive givet udlejningstilladelse til virksomheder med et klart erhvervsmæssigt sigte.

Lovbestemmelserne kommer ikke til at gælde de virksomheder, som allerede er i gang. De vil normalt kunne fortsætte på de hidtidige betingelser.

Det må også understreges, at den enkelte sommerhusejer ikke rammes af loven, selv om sommerhuset lejes ud en del af året for at omkostningerne kan dækkes.

Men selv om der ikke normalt vil blive givet udlejningstilladelser med dansk ferie-jord som udlejningsobjekt, vil den udenlandske interesse for arealer i Danmark stadig være aktuel. Her ses der bort fra, at Danmark ligefrem kan have interesse i at trække sommerbeboere til f. eks. egnsudviklingsområder.

Induistrivstøv fra Ruhrdistriktet lægger sig til hvile helt oppe i Lapland, men Danmark kan alligevel i sammenligning med det industrialiserede Centraleuropa betegnes som et åndehul med frisk natur og gode strande.

Derfor er der stadig risiko for, at mange store koncerner helt vil se bort fra profitten og bygge feriekolonier til medarbejderne.

Da loven rummer en række undtagelser, som synes velegnede til at blive omgået, skal der her nævnes et par eksempler på, hvordan man kan manøvrere sig frem mellem de danske lovparagraffer.

1. Loven omfatter en ting som husrum, og herunder antages fast opstillede campingvogne at høre. Men hvordan fortolkes ordet

fast opstillet? Skal man regne med campingvogne, som fjernes i vinterhalvåret, eller vogne, der regelmæssigt flyttes på pladsen? Eller er det fast opstilling, hvis campingvogne regelmæssigt udveksles mellem to campingpladser?

2. Udlændinges muligheder for at erhverve jord i Danmark er klausuleret med en 5-års bopælspligt. Men der er intet i vejen for, at udlændinge kan arve fast ejendom fra en dansker. Hvad hindrer udlændinge i at træffe aftale med danskere om, at de mod en økonomisk godtgørelse stiller f. eks. en gård eller et sommerhus til ubegrænset disposition til tidens fylde kommer, og ejendommen kan arves? Ganske vist skal der betales en større arveafgift, fordi der er tale om ubeslægtet arvtager, men da jord syd for grænsen koster omkring det dobbelte i sammenligning med dansk jord, er det nok en udgift, som liebhavere kan affinde sig med.

3. Hvordan kan man hindre, at udenlandske koncerner kan stifte danske datterselskaber, som gennem danske stråmænd kan sikre sig brugsret til et større antal ferieejendomme? Det har jo vist sig, at når det gælder køb af landbrugsejendomme, har der tilsyneladende ikke manglet danskere, som mod en godtgørelse vil påtage sig at være formelle ejere.

4. Lovforslaget omfatter ikke kulturelle, forskningsmæssige eller uddannelsesmæssige formål. Medmindre der til virksomheden er knyttet hytter, der udlejes for mere end fem nætter ad gangen. Hvem kan hindre en udenlandsk koncern i at etablere et kursuscenter og lade medarbejderne holde ferie her mod, at de binder sig til at skifte hytte hver femte dag?

Og skepsis ved lovforslaget må ikke mindst dreje sig om kontrollen. Hvem skal finde ud af, at reglerne overholdes?

Efter lovforslaget henlægges der indberetningspligt til en række myndigheder. Men det kan nu ikke siges at være nogen særlig

tyngende pligt. I lovforslaget står der udtrykkeligt, at myndighederne kun skal indberette, hvad de falder over i det daglige arbejde. Man skal ikke gøre sig særlige bestræbelser for at afsløre noget lovstridigt, men blot være opmærksom på uregelmæssigheder.

Ganske vist indeholder lovforslagets paragraf 4 bestemmelse om, at aftaler indgået med henblik på at omgå loven er ugyldige. Men omstødelse af en aftale kræver et bevis, og der står intet om, hvordan et bevismateriale skal tilvejebringes. Kun at overtrædelse skal straffes med tvangsbøder.

Desværre for få idealister

Det ser ikke ud til, at man med det foreliggende lovforslag kan håndhæve så restriktiv en lovgivning, som politikerne tilsyneladende ønsker. Og restriktioner er den eneste farbare vej. Der er ganske simpelt ikke penge til, at man via naturfredningsloven sikrer sig store arealer ved fredning og udbetaling af erstatninger.

Og den løsning, som har været nævnt, at man på sin ejendom frivilligt kan tinglyse en klausul om, at der kun må handles til danskere, vil næppe få betydning. Kun helt få idealister vil tillade de nationale hensyn at sejre over de økonomiske. Klausuler af den art, som nedsætter handelsværdien, vil kun de færreste belaste sig selv og slægtninge med.

Et fuldstændigt udstykningsstop vil tvinge jordpriserne i vejret og give spekulatoren ekstra gode vilkår og næppe harmonere med planlægningsudvalgenes pligt til at tage hensyn til befolkningens rekreative behov. Det bør imidlertid overvejes at gennemføre en meget striks lovgivning, som i realiteten sætter en stopper for andet end de mest nødvendige udstykninger. Efterhånden som lovgivningsmagten føler at have tilstrækkelig viden om konsekvenserne, kan lovbestemmelserne liberaliseres.



Her er den væltede vogn, hvor man sad i læ for sol og regn og spiste den medbragte mad, og – som det fremgår af L. N. Jepsens beretning – var der nok af alt, grød såvel som brød m. m. Manden med kasket til venstre og de to til højre med piberne er brødre; alle tre er født i Harres. Nr. to fra højre er Nis Christensen, en sønnesøn af ham er gårdejer, kommunalrådsmedlem Nis Christensen, Vesterende, Ballum. Den eneste nulevende er drengen uden hat, Johannes Christensen, Vesterende.

Foruden holdet der slog græsset, var der andre hold, der vendte og rev høet og satte det i stak. Det var unægtelig et smukt syn at se de

mange høstakke i engene, når mosekonen bryggede. Senere skulle det løse hø læsses og køres hjem og aflæsses i lade eller hæs, og det blev også lange og slidsomme dage.

Man læser og hører nu om dage, at idyllen i hø og kornhøst er forsvundet, ja, heldigvis, plejer Søren Nissen at sige, for de, der har prøvet sliddet i hø og kornhøst, ønsker ikke at gøre det om igen, for det var nu hårdt arbejde. For ham er maskinarbejdet i høbjergningen og ikke mindst at se mejetærskeren og vognen ved siden hente den gyldne sæd i lade ligeså stor en idyl.

(Foto ca. 1904).

Sangen om Ballum

AF SØREN NISSEN

I december 1970 bragte Sønderjysk Månedsskrift »Sangen om Ballum«, skrevet af Hansigne Lorenzens sang om Ballum kan jeg føje en beretning om græsslåning i Ballum enge og et digt om »Æ he'edreng« og om kørerne i »Æ svinmæsk«, selvoplevet og

Til baggrund for nogle af linierne i Hansigne Lorenzens sang om Ballum kan jeg føje en beretning om græsslåning i Ballum enge og et digt om »Æ he'edreng« og om kørerne i »Æ svinmæsk«, selvoplevet og

Æ he'e- dreng

Do sku haj se ham vinne han tut i æ vorn.
Do sku haj hør'e ham slå skrald mæ æ pisk.
Do sku haj se ham sammel æ køe hvæ morn
fo o dryv em ue o æ svinmæsk.

Do sku haj hør ham vinne han song om kap
mæ æ lærke o vivve o æ hjele.
Ja, do sku ha se både ham o »Snap«
fo »Snap« vo en hund urren fejle.

Do sku haj se ham om avtne særre ve æ fjæl
dehjem ve sin moe o spis grøe,
so sku do haj hør ham fotæl om sæ sjæl
om olt hva han haj se o hør.

Do sku haj se ham gå rundt om æ ætteår
o krav en dale ind o æ støj,
do sku haj seen hvo stolt han gav em te sin moe
fo han vest te hun vant em te toj.

Do sku haj se ham gå te kirk mæ sin moe
i et lav klæe han sjel haj foteen,
han vild sikke it byt mæ nave o æ joe,
nej, it et gong mæ vo deen.

L. Nielsen Jepsen

skrevet af L. Nielsen Jepsen, f. i Vesterende Ballum, 1879, hvor han tilbragte sin barndom; han blev senere bygmester og tømmerhandler i Brede, hvor han døde 1947.

Han skriver: Fra mit ottende år kom jeg med som »avrager«. Engsletten formede sig på følgende måde. Om middagen kørte vi ud i engen. Vognen blev tillæstet med høl'er, river, et madskrin som passede ned i vognkassen, og som indeholdt alle slags madvarer, såsom brød, smør, et fårelår, en flæskeside og meget andet godt. Lejlen som hang under vognkæppen var fyldt med øl, og flasken med snaps blev heller ikke glemt.

Når vi kom ud i engen, blev vognen væltet, et sejl blev spændt ud fra vognkassen, så det dannede et telt, et spejderliv ville drengene vel nu til dags sige, men dette var nu et spejderliv pr. tvang. I regn eller tordenvejr var det ikke altid så rart, men i godt vejr var det herligt. Arbejdet som »Avrager« var ikke så strengt, og vi tjente en mark om dagen + kost. Klokken halvtø eftermiddag begyndte slåningen med 4-5 mand, undertiden flere, bagefter hverandre. Kl. 4 spistes der mellemmad, og bagefter blev arbejdet fortsat til kl. 8. Lerne blev skærpede, og der blev igen indtaget et måltid, og arbejdet



Dette billede er taget lige nede i engene nord for vejen i Østerende og tæt ved Peter Knags gård i Vesterende. Stenene i baggrunden er til vejen, der da blev anlagt som fast vej. Den ældre mand er husmand Jeppe Lund, og pigen ved siden af er Misse Knag, faster til nuværende gårdejer Peter Knag, begge forlængst døde.

De andre to er ikke kendt. »Bordet«, de sidder ved, er madkassen, der var lavet, så den passede i vognbunden af kassevognen. Dunkene foran har vi her på egnen altid kaldt »æ skægge-mand«. Den gik fra mund til mund omgangen rundt, og man hængte sig ikke i baciller og sligt, som man gør nu til dags. Foto ca. 1904.

fortsattes så til mørkets frembrud. Vi op-søgte da vort natteleje i teltet, hvor sengen bestod af tørret græs og et hestedækken til dyne. Vi sov nu 3–4 timer, og så tog vi atter fat og arbejdede til kl. 6–7, hvor vi skulle hjem til morgenkaffen. Vi sov til kl. 11, og efter at vi havde spist middagsmad, tog vi igen af sted til engen. Dette gentog sig hver dag i ca. seks uger. Var det end et liv for en rask dreng, så var det alligevel dejligt at måtte sove hjemme hos mor igen.

Da jeg blev 11 år, kom jeg til at vogte køer på svinemærskens, et stort stykke fællesland, hvor jeg havde 54 køer at passe. Dette arbejde var jeg ked af; det var for en-

somt, og den sommer blev jeg lidt af en drømmer og enspænder. I den travle høst-tid var der liv i engene, men i efterårstiden med regn, torden og slud kunne dagene blive uendelig lange. Jeg kunne da i timevis stå og spejde efter flaget, der blev hejst som tegn på, at jeg måtte samle køerne og drive dem hjem. På hjemvejen blæste jeg i hornet, og enhver kom for at hente sin ko. Dette gentog sig morgen, middag og aften. Da køerne endelig om efteråret blev sat på stald, hentede jeg min løn, 3 mark, for hver ko, og det var med stolthed, at jeg kunne aflevere 160 mark til min far, et ikke ringe beløb i de tider.

Åndeligt liv i Hviding sogn

AF MARTIN MADSEN

Forstelærer Martin Madsen, Gl. Rye, fortæller om præsteskæbner og åndelige strømninger i Hviding sogn gennem 500 år.

Hviding præsterække kan føres tilbage til 1291, da hr. Petrus var sognepræst her, men det er dog først omkring 1500, vi får en fornemmelse af, hvordan sognemenigheden har stået bag sin præst og har prøvet på at støtte ham i hans gerning.

Hertug Christian (Christian III 1534–59) var 1521 på rejse i Tyskland; her lærte han Luthers tanker at kende, og da han vendte hjem fra sin Tysklandsrejse, var han en ivrig Luthers lærling, der gjorde alt for at udbrede Luthers lære i hertugdømmet. Ja, han vandt endog sin fader Frederik I »for sine betragtninger, tillige med den vitterlige omstændighed, at det navnlig var de af hertugen indkaldte tyske lærere, som førte sagen frem i Nordslesvig.«

Det må dog antages, at det lutherske røre i Tyskland på dette tidspunkt så småt var begyndt at trænge op i landsdelen. Således ved man, at pastor Boie i Vilstrup allerede 1524 har forladt papismen.

Reformationen i Slesvig

Resultatet af hertug Christians rejse blev imidlertid, at han sammenkaldte til et præstemøde i Haderslev 23. 3. 1526. Her forelagde han et udkast til en ny kirkeordning, men vi savner underretning om, hvad der virkelig foregik på dette møde. Der er vist grund til at antage, at denne spæde begyndelse på at få reformationen indført i hertugdømmet fik lov til ligesom at vokse i stilhed

et par år til 1528. Da indkaldtes alle præsterne i Haderslev og Tørninglen til møde igen for at få den nye kirkeordning vedtaget. Aktstykket er skrevet på plattysk; hverken hertugen eller hans lærde mænd kunne skrive – næppe tale – dansk, men »det ses tydeligt at være skrevet for danske menigheder, og det er trådt ud i livet på dansk.«

Protester mod reformationen

Hvidingpræsten, hr. Poul Mikkelsen, var også med til mødet, men han nægtede sammen med fire andre præster i Tørninglen at aflægge ed på den nye kirkeordning og blev derfor afsat fra sit embede 13. 5. 1528. Biskop Iver Munk i Ribe tog ham under sin beskyttelse og gav ham et vikariat ved domkirken, men denne afsked oprørte menigheden i Hviding stærkt. Den har sandsynligvis været imod den nye lære. Protesten taler sit eget stærke sprog gennem Hviding kirkes kostbare, helt enestående, katolske altertavle. Hos Fuglsang står der nemlig at læse: »Anskaffelsen af alteret i Hviding kirke kan betragtes som et nødskrig fra den i sin tro betrængte menighed.« Holder denne antagelse stik, må det være anskaffet omkring 1520. Ydermere understreges menighedens ophidselse af en skrivelse fra hertug Christian til herredsfogden i Hviding herred, Per Truelssen, »... den hidtilværende præst i Hviding var afsat for sin ulydigheds skyld, og hr. Christian i hans sted var beskikket, skulle herredsfogden ride om med ham til sognefolkene for dem at lade hr. Christian Nielsen uhindret og rolig sidde ved kirken, indtil hertugen selv kom til stedet; tillige skulle

han være til hjælp og forsvar imod mulig overlast, og hvis biskoppen i Ribe lod ham tiltale derfor, skulle han svare ham, at derom kunne han gå til hertugen, så skulle han nok få god besked.«

Sidst i 1500-tallet får vi et indblik i, hvor udbredt troen var på spøgelse, selv blandt præster. Den daværende sognepræst Christian Jensen havde været på besøg i Lundsmark. Det må være blevet mørkt, inden han skulle hjem, og der skete noget ganske forfærdeligt på hjemvejen; han så et spøgelse, og virkningen har været voldsom. Der står nemlig ganske kort i Wibergs præstehistorie: »Siges død af skræk for et spøgelse på Lundsmark.«

Fra 1606 levede en pastor Thomas Christensen Høst i Hviding. Han led megen skade af vandfloden 1646, men det var ikke bare på det økonomiske område, han har haft modgang. Det var også inden for sin egen familie. Inden vi går nærmere ind på dette sidste, er det nødvendigt at få slået fast, at præsterne næsten ad lovens vej efter reformationen var tvunget til at gifte sig. Hertug Christian udstedte nemlig 1528 den befaling, at »præsterne altid skulle have ægte hustruer, som de offentligt efter kristelig skik skulle være viede til af en præst; hvis nogen ikke ville gifte sig, skulle han angive en gyldig grund, hvorfor han ikke ville; thi nogle foregiver stor kyskhed, som dog er berygtede med kvinder.«

Arvefølgen i præstembedet

Med årene blev det såkaldte »konserveringssystem« almindeligt. Hermed menes, at embedet stadigvæk bevarede i samme familie. Det kunne for det første ske ved, at enken blev gift med eftermanden, og så blev han samtidig fri for at betale enkeunderhold, som var den tids form for enkepension; for det andet kunne en søn blive faderens eftermand; i dette tilfælde havde sønnen vel forinden været faderens kapellan, og der var således tale om en slags arvefølge; for det

tredje kunne en svigersøn overtage embedet, men i begge de sidstnævnte tilfælde havde præsten underholdspligt over for enken. En præst blev jo dengang som regel siddende i embedet til sin død.

Da præstesønnerne var de værste

Det var ikke altid for det bedste med denne »arvefølge«. Det kan man blandt andet forstå af et forbud, der blev udstedt 1597, hvori der står, at »... de unge præstesønner i sikker forventning om faderens kald ikke brød sig om deres studeringer, men hengav sig til lediggang, og hvad værre var«, og i Den nordiske kirkeordinans af 1607 læses følgende: »Præster, som holder børn til skole, må ikke indgå med menigheden, at deres sønner bekomme tilsagn om kald at beholde, så man aldrig kan vide, hvad af dem vorde vil. Udi sådan måde blive præsterne falskner for Gud og øvrigheden og til hyklere for deres sognemænd; det hellige ministerium misbruges og bliver arvegods, og sønnerne bliver lade og forsømmelige; derfor vil vi have sådanne bænke og arvekald afskaffede.«

Forbudet gjaldt også svigersønner. I 1598 forbød landemødet i Roskilde at trolove eller vie præstens datter med kapellanen, så længe faderen levede. Disse bestemmelser blev dog omgået på alle måder, og ville nu en præst være ganske sikker på at få sin datter forsørget med efterfølgeren i kaldet, gjorde han fornuftigst i at lade ægteskabet blive indgået, inden han overlod embedet til den vordende svigersøn, for det var vist ikke altid sådan af bare kærlighed, en kapellan har giftet sig med præstens datter. Det får vi et meget dramatisk bevis for i en sag af 1647 – tilstillet biskoppen og domkapitlet i Ribe af den førnævnte Thomas Christensen Høst. Han beklager sig i høje toner over, at hans kapellan Thomas Henriksen havde trolovet sig med en pige fra Havervad, Karen Hansdatter, »uanset«, og han havde ovenikøbet, som det hedder, »i godtfolks nærværelse og



Altartable og prædikestol i Hviding kirke.

påhør lovet at ægte min datter Birgitte, før end jeg ham mit kald overlod.«

En fattig kapellan - og dog

Men det blev vist ingen dans på roser for det unge par. Det kan vi forstå ud fra en bemærkning hos Wiberg: »Død meget fattig.« Dog må denne fattigdom vist tages med et vist forbehold. Thomas Henriksens epitafium hænger nemlig i Hviding kirke, og præsteindberetningen fra 1765 oplyser, at det er bekostet af sognepræsten selv for 32 sl. d. og 3 mk. foruden træet. Øverst i epitafiet ses »vistnok den knælende præst, der modtages i himlen af den tronende Kristus med bog og lam, flankeret af evangelistsymboler og her uden om skyer, hvori der sidder en række kronede personer, forrest David med harpe; Kristus er hvid, og præsten er i grøn kappe.« Under billedet står:

»Gud både oprejste Herren, och han skal

och oprejse os ved sin kraft. Her nedenfore huiler H. Thomas Henriksen Weile, fordums den Kirchis forstander udi (40) år som døde Aar 16(86) i sit Alders (70) Aar Med sin Kiære hustru Karen Hansdatter Haweruad som døde i sit (88) Aar leffuede sammen i et kierligt Ægteskab (38) Aar aff Gud med 5 sønner och en datter Velsignede aff huilcke huiler hos dem den Førstfødte S. Henrik Thomsøn som døde i sit 12 Aar Item S. Christian Thomsøn som døde i sit 15 Aar Gud samle dem i sit Æris Rige. Salige ere dine tienere, som Herren finder waagne ect. Luk. 12.«

Det indklammede er antagelig påsat efter præstens død, og da der er brugt ringere guld, er disse tal afbleget mere end de andre. Ak ja, præster var jo også dengang mennesker, men man kommer nu uvilkårligt til at tænke på Kingos ord: Forfængelighed!

Der hænger endnu et epitafium i kirken.

Det er efter al sandsynlighed skænket af pastor Höhne i V. Vedsted. Han var gift med en af Clemen Fogs døtre og giver her en slags karakteristik af to præsteslægter. Der står følgende:

»Her needen under giemmes det dødelige af Fordum velærværdige og vellærde Hr. Hans Wedel. Født i Hviding præstegaard 1651. Og døde 1706 i sin alders 55 aar. En ærlig lærere ved denne menighed i 35 aar. Samt det forkrænkelige af hans elskelige og tro Hustru Anne Christine Thoer. Født i Hellevad præstegaard 1660. Forlod verden 1732 i sin alders 72de aar. En huld og omhyggelig moder til 6 Børn 3 Sønner og 3 døttre. I samme giemme bevares ogsaa de hensovede af Fordum velærværdige og høylærde Hr Clemen Fog. Provst over Hvidding Herred og Sognepræst ved denne meenighed i 57 aar. Men herunder pastor emeritus i 12 aar. Han er født i Riibe 1682. Døde i wester wedsted hos sin Datter Anne Christiane 1763 i sin Alders 82de aar. En elsket og æret lærere. En hjælpsom Mand for svage og trængende. En lyksalig fader til 11 børn 4 sønner 7 døttre Hvoraf han i livet saae de 9 i brød og ære De 2 i deres spæde aar indgik for Ham i Guds rige. Hans saa elskte og elskende hustrue Magdalene Wedel. Hvis henvisnede legeme ogsaa bepryder dette hviilested. Blev givet verden 1691 Men tidlig derfra til et bedre liv hjemkaldet 1737 I hendes alders 46 aar. En tro og hwis geraadig hustru for sin mand En øm og huld moder for faintige børn. Deres siæle ere i Guds haand. Støvet venter Liv og uforkrænkelighed. Betæn(k) o læsere i din vey Hvo med iesu saar dig dækker, Den til livet han opvækker.

In honorem Defunctorium (til de dodes ære). P. Höhne.«

En uønsket gave

1704, 2 år før sin død, skænkede Johannes Thomas Wellejus af egne midler et pulpitur til mandfolk – antagelig det, hvorpå orglet nu står. Vi kan forstå, at denne gave ikke er

faldet sammen med menighedens ønsker. Det fremgår af verset, der igen så dagens lys ved kirkens restaurering:

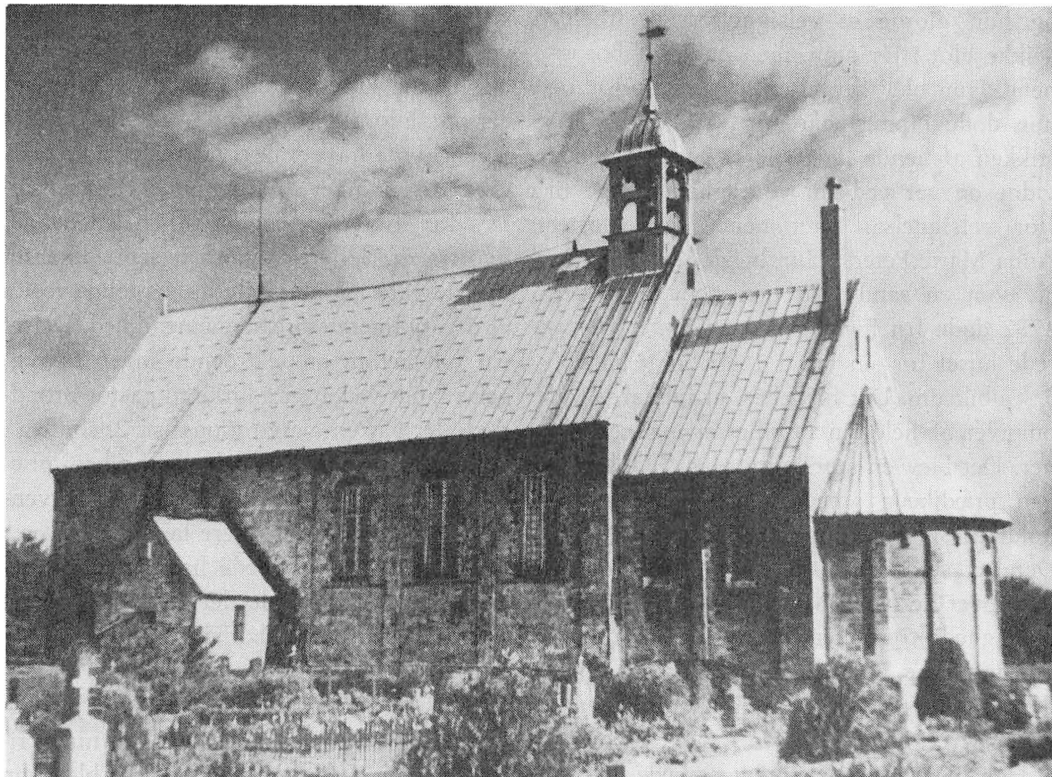
»Det Pulpitu Hr Weddel har Til Kirken vildet give, Da her paa Stole Mangel var, Det Gud til Ære blive, Men tvert imod til denne Tid Har vundet Strid og Klammer Og Kirken gaunet ej en Hviid, Det er jo Synd og Jammer. Clemend Fog 1744.«

En nøjere forklaring på denne strid får vi vistnok gennem en indberetning fra 1768, hvor der står: »Her var en liden misforståelse blandt sognefolkene, da de i anledning af, at pulpituret blev bygget, måtte forandre deres stader i kirken, hvilket ikke uden alarm bortfaldt.«

18/2 1764 blev pastor Hammer fundet druknet i den opgravede fiskedam nede ved den gamle præstegård. Nogle fortalte, at han var blevet svimmel og faldet i dammen, men andre hviskede også om, at han havde gjort sig skyldig i dokumentfalsk, og af frygt for straf havde han kastet sig i dammen.

Pietismens indtog

Netop i denne tid var det, at den pietistiske bevægelse greb stærkt om sig på disse egne, hvor Brorson levede sit fromme liv – først som præst i Randerup og Tønder og senere som biskop i Ribe. Hviding sogn var vist ikke fra begyndelsen så stærkt med i det pietistiske røre, men det må dog lidt efter lidt være fløjet ud over sognet og ligesom have forberedt sindene. Ellers kan vi ikke forstå den store åndelige vækkelse, der kom med pastor Hammers efterfølger, pastor Joachim Ewald. Dog kan vi ane, at der har været en religiøs længsel i flere mennesker efter at møde levende kristendom. Således ved vi, at der i Hviding sogn levede en Jens Petersen og hans mor, som hørte til de pietistiske kredse. Hun var blevet omvendt i den vækkelsestid, som nogle år før havde været i enkelte nabosogne, vistnok i Vester Vedsted og Rejsby. Disse såkaldte vakte pietister gik kun sjældent i kirke, når ikke deres egen



Hviding kirke.

sognepræst kunne tilfredsstille den dybe religiøse trang, der levede i dem. Ofte mødtes de ved pietistiske møder, men ellers samledes de i hjemmene med deres husfolk og måske nogle naboer og venner. Husfaderen læste en prædiken, og de sang nogle salmer.

Nu kom så den pietistisk og herrnhutisk påvirkede præst Joachim Ewald til Hviding sogn. Han var født i Bredebro. Den dag, han skulle holde sin tiltrædelsesprædiken, var kirken vistnok stopfuld, og det lykkedes for ham i følge »Fra gamle dage« at få sagt ting om synd og nåde, som gik mange mennesker til hjertet, og han rørte ved ting i deres samvittighed, som de ikke kunne ryste af sig. Nu skete så det lykkelige for en præst, at den ene efter den anden fandt vej ned i præstegården for at tale med præsten om alt det, som trykkede deres samvittighed. Den første, der kom, var førnævnte Jens Petersen. Han kom nu med glæde og fortalte, at også

han elskede Jesus, men efter ham kom mange andre. I beretningen står der, at efter kort tids forløb var henvend 100 sjæle vakte. De kunne ikke engang nøjes med de ugentlige gudstjenester, men de kom selv og bad om at få møder i præstegården, og det gik pastor Ewald og hans kone med glæde med til. Fru Ewald var sin mand en uvurderlig støtte. Hun holdt nemlig møde for kvinderne, mens præsten holdt det for mændene.

Udsendinge fra Brødremenigheden

Pastor Ewald blev betragtet som medlem af Brødremenigheden i Christiansfeld, og han arbejdede hånd i hånd med deres udsendinge. Efterhånden blev tilslutningen til kvindemøderne så stor, at præstekonen ikke selv kunne overkomme arbejdet, og pastor Ewald bad da om at få en søster fra Brødremenigheden til hjælp. Det blev søster Karen Rørby. Hun kom til at bo i præstegården,

og hun gjorde et velsignelsesrigt arbejde – ikke blot i Hviding, men også i nabosognene. Hun blev syg efter en sådan rejse, og hun døde i præstegården 1785. Karakteristikken af hende lyder: Hun var et levende vidne og var ved sin ydmyghed mange til stor velsignelse. Efter hende kom søster Anna Marie Peters. Hun boede i sognet i 20 år, som en sand Jesu tjenerinde, står der. 1782 døde fru Ewald, men en datter bestyrede huset for sin far. I 1805 holdt han 50 års jubilæum. Det fortælles, at jubilaren var omgivet af hele sin familie og mange venner. Det blev en stor højtidsdag. Svigersønnen prædikede »med megen salvelse« og holdt til sidst en hjertelig tale til jubilaren. Derefter stod den 80 år gamle mand op og talte over de ord: »Mig er vederfaret barmhjertighed«, og det med en sådan kraft, alvor og varme, at den samlede menighed blev dybt bevæget og ikke kunne glemme denne dag.

Han blev ved at passe sit embede helt op til sit 84. år 1809, men da begyndte alderdommen også at melde sig. Han flyttede til Christiansfeld, og her oplevede han sin 100 års fødselsdag. Han ligger begravet på kirkegården her.

Forfald

Dog meldes der om frafald fra menigheden i de sidste år af pastor Ewalds præstetid, og det har vel sin naturlige årsag, idet en sådan masseomvendelse som i de første år sjældent er holdbar. Mange mennesker rives med af den øjeblikkelige stemning, hvilket vi jo også oplever i vor egen tid. Men en anden grund kunne også være, at rationalismen, fornuftskristendommen, kom her til landet mod slutningen af det 18. århundrede. I Hviding sogn gik det dog vel nok tåleligt i Ewalds tid, men flere af samfundets medlemmer har skejlet slemt ud, så de blev udelukket fra møderne i præstegården. Det var især drikfældigheden, der tog overhånd. Således hedder det: »To kvinder måtte udeluk-

kes af samfundet, fordi de var blevet hengivet til den ulykkelige brændevinsdrik.«

Men så snart Ewald var borte, fortælles der om, hvordan de troende var som får, der ingen hyrde havde. Der var heller ikke længere forsamlinger i præstegården. Søster Peters var flyttet fra sognet til Christiansfeld, hvorfra der i flere år kom rejseprædikanter for at prøve på at samle de sørgelige rester af den tidligere store sognemenighed. Det er vel forståeligt, at de troende ingen opbyggelse fandt ved at gå i kirke til pastor Brøndsted, der var en ægte rationalist. 2. søndag i advent havde han følgende emne til sin prædiken: »I hvilken henseende vigtige begivenheder i verden kunne være lærerige for os.« Næste søndag prædikede han over evangeliet sådan: »Hvorvidt det mundheld, man har kun skam til tak, har sin rigtighed.«

Rationaliseringen kommer

Ja, nu bredte rationalismens fornuftskristendom sig i Hviding sogn, og det blev kun et lille antal inderligt fromme hjem, der bevarede den åndelige arv fra pietismens og brødre menigheds dage, så ligesom en lille åndelig stikling holdtes i live og bjergedes gennem rationalismens vinterkulde. Den slog heldigvis rod og fik sin blomstringstid, da det grundtvigske livssyn bl. a. gennem den frie menighedsbevægelse fandt vej til Hviding sogn.

I den første halvdel af 19. århundrede samledes en lille kreds i Frifelt kro til kristelige møder. Flere af deltagerne stammede vist fra pietistisk vakte kredse, men de droges senere mod den grundtvigske anskuelse og var med til at danne den lille frimenighedskreds. Den fik også deltagere fra Hviding sogn, blandt andet Claus Smidt og Knudsen Midtgaard fra Lundsmark og Jørgen Warming og Poul Petersen i Råhede. En tid samledes den lille kreds hos gårdejer N. P. Gundesen i Vodder, men efter 1887 i Lundsmark hos Claus Smidt. Kredsen havde pastor Poulsen fra Bovlund til præst. Man

samledes én gang om måneden, og ved disse møder blev der ikke alene holdt gudstjeneste, men bagefter var der fælles kaffe- eller tebord til medbragte madkurve. Ved bordet blev der så talt eller læst op. Det var naturligvis i reglen pastor Poulsen, der måtte indlede. Knudsen Midtgaard skriver herom: »Dette samvær efter møderne havde stor betydning. Vi levede os mere sammen, og tit blev der ført alvorlige og dybe spørgsmål på bane. Dertil bidrog ikke mindst den gamle Peter Jensen Gad. Han havde svært ved at give sine tanker ord, men han havde gode og dybe tanker.«

De frie kredse var ukuelige

Under fremmedherredømmet gjorde de verdslige og kirkelige myndigheder alt for at knuse frimenighedsbevægelsen ud over landsdelen, men alle forsøg var forgæves. Disse frie kredse var ikke til at komme til livs. De bøjede sig ganske vist ikke under noget åg, som de kunne se mulighed for at ryste af sig, men når alle muligheder for at slippe udenom var udtømte, bar de byrderne, der blev lagt på dem, med rank ryg. Deres måde at leve livet på smittede også af på sogne- menighederne, så næste generation fik mod til at videreføre den grundtvigske forkyndelse, som nu aldeles forstummede i statskirken.

Den gæve førnævnte sønderjyde pastor Poulsen, som selv i kirken talte sønderjysk, blev ved at passe den lille kreds i Lundsmark til 1900. Dette skyldtes vist, at han fra den tidligere amtsforstander Meyer, Skærbæk, havde fået tilladelse til at afholde gudstjeneste uden forudgående anmeldelse. Dette var i høj grad et særtilfælde, da loven bød, at alle former for møder skulle anmeldes til øvrigheden mindst 24 timer før afholdelsen.

Man skal ikke spørge

Uheldigvis afløstes Meyer 1901 af Winter v. Adlersflügel, og da Poulsen for en ordens skyld spurgte ham, om det kunne blive ved at gå i Lundsmark som hidtil, fik han fore-

spørgslen tilbage med følgende besked: »Tilbage med den besked, at jeg ikke giver Dem lov til her at holde gudstjenestelige møder, fordi der ingen trang er til dem. De er, som jeg har fået oplyst, sektpræst for grundtvigianerne. Denne sekt afholder andagter nok her i Skærbæk og Vodder, så at der gøres ikke mere nødvendig af det. For resten består landskirken her, så andre sekter er fuldstændig overflødige. I tilfælde af overtrædelse vil jeg sørge for, at De bliver anholdt og straffet. v. Adlersflügel.« Efter denne salut måtte møderne i Lundsmark høre op, men kredsens tog så til Vodder, hvor der 1896 var blevet bygget et forsamlingshus, som ganske vist kun var bygget og indrettet til kirkeligt brug, men som aldrig er blevet kaldt kirke. Myndighederne forbød at benytte det, men endelig i 1900 blev tilladelsen givet.

Denne kreds af åndeligt vågne mennesker, de fleste med et dansk højskoleophold bag sig, fik umådelig stor betydning for Hviding sogns folkelige og kristelige liv i udlændighedstiden. Den første spæde begyndelse blev gjort i Råhede i Gunda og Mads Warming's hjem. Man samledes helt privat, når man havde formået en taler – ofte en fra det gamle land – til at holde foredrag, og i et privat hjem havde gendarmen ingen ret til at komme. Mødet blev ikke bekendtgjort, men rygten derom spredtes let, og enhver var velkommen. De gamle stuer i den gamle gård fyldtes med sangglade og lyttende tilhørere, men som tiden gik, blev tilslutningen så stor, at der måtte skaffes mere plads. Mange gange har Gunda og Mads Warming sikkert holdt samråd med deres hjertensgode venner Kjerstine og Hans Jepsen Christensen, Høgsbro, og enkelte andre om, hvad der kunne gøres, og resultatet af deres drøftelser tog endelig form og blev til Høgsbro forsamlingshus, nu Hviding forsamlingshus.

I »Vestslesvigs Tidende« fra onsdag den 14. november 1906 står: »Forsamlingshuset i Høgsbro ved Hviding indviedes mandag eftermiddag. Gårdejer Hans Christensen af

Høgsbro åbnede mødet og bød velkommen. Derefter valgtes gårdejer Lavrids Nielsen af Råhede som ordstyrer. Ordet gaves først til pastor Jørgensen fra Skærbæk, der talte om kristendommens betydning for folkeudviklingen. Senere var der kaffebord, hvor der holdtes småtaler af J. Mærsk fra Øster Åbølling, M. Warming fra Råhede, Gundersen fra Brøns, L. Johansen fra Øster Åbølling, N. J. Gotthardsen fra Nørmark og flere. Efter kaffebordet holdt journalist A. Svensson fra Flensborg en mindetale over redaktør Jessen. Mødet overværedes af et par hundrede mennesker. Det lille smukke forsamlingshus var fyldt til sidste plads.«

Pastor Jørgensens foredrag kan godt sættes som overskrift over det arbejde, der gennem de mange år, ja, næsten helt op til vor egen tid, har været gjort ud fra Hviding forsamlingshus. Hvor har her været sunget, og hvor har her været talt om »alt skønt og stort heneden«, både folkeligt og kristeligt, både i glæde og i sorg. I denne åndelige arv

Frimenighedspræst Marius Olsen.



fra disse rige tider skulle der også være noget at hente til kommende slægter.

Over for de tyske præster under fremmedherredømmet har der vist for de flestes vedkommende været »kold luft«. Dog omtales pastor Kragh af nogle ældre med nogen velvilje.

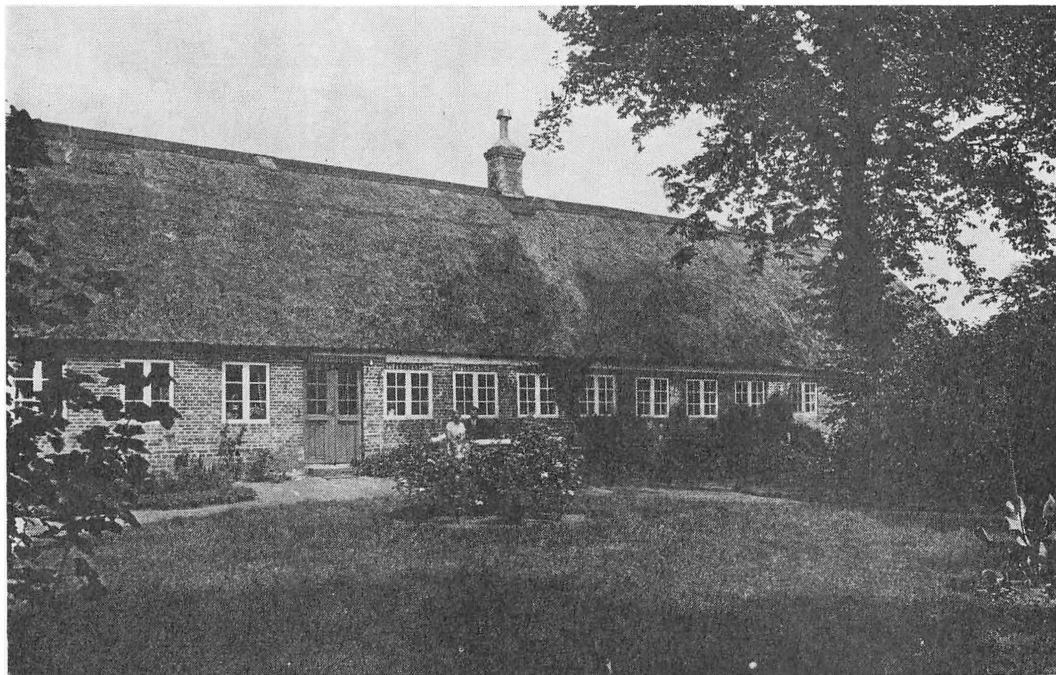
Over grænsen til kirke

Derimod fik pastor Rosenstand, Vester Vedsted, stor betydning for mange mennesker i Hviding sogn, og endnu lever der enkelte, som kan fortælle om, hvordan man søndag efter søndag listede over grænsen i Enderup for at høre hans åndfulde og tankevækkende prædikener.

Under første verdenskrig var grænsen lukket, men efter Tysklands sammenbrud i 1918 blev alt efterhånden mere eller mindre flydende, også på det kirkelige og skolemæssige område. Agnes Smidt, Lundsmark, fik da den tanke at sende bud efter friskolelærer Marius Olsen, der under krigen havde arbejdet på et soldaterhjem på Sjælland. Hun bad ham om at komme til Hviding sogn, for der var så mange børn, der gerne ville lære lidt dansk. Han var straks villig og kom vistnok i februar 1919. De tyske præster var rejst sydpå undtagen pastor Horstmann i Brøns. Han fik også Hviding kirke at betjene, men befolkningen syntes ikke om ham. Man bad derfor Marius Olsen om at forberede børnene til konfirmation, og så skulle frimenighedspræst Jørgensen i Skærbæk konfirmere dem.

Læreren måtte stå skoleret

På dette tidspunkt var Marius Olsen blevet pastor Jørgensens medhjælper i sognene, og han sagde straks ja til opfordringen om konfirmationsforberedelsen. Engang imellem samlede han skolebørn og konfirmander til sangløg i forsamlingshuset, men dette kom pastor Horstmann for øre, og en søndag efter gudstjeneste kørte han til Lundsmark til Vestergård. Han sendte en ung mand ind



Hviding præstegård set fra syd.

efter Marius Olsen, der intetanende sad inde i en af stuerne i det nu nedbrændte gamle stråtækte stuehus. Han gik straks ud i gården, og dér så han en meget høj gig. Heri sad egenmægtigt pastor Horstmann og så koldt ned på Marius Olsen, som selv har fortalt, hvad der nu fulgte: »Jeg måtte lægge hovedet langt tilbage for at se op på pastor Horstmann. Jeg erfarede, at denne stilling havde en overordentlig stor betydning, når man skal skældes ud, og jeg fik en sådan omgang, at jeg ikke tror, jeg nogensinde har fået en lignende. Det var jo aldeles forkasteligt, at jeg kunne lege sanglek med børn, jeg havde til konfirmandundervisning, og han fortsatte: »Jeg forbyder Dem at fortsætte undervisningen. De får 8 dages betænkningstid!«

De stod sammen

Efter denne omgang fortalte Marius Olsen konfirmanderne, hvad der var sket, og han bad dem om at fortælle det hjemme, men

forældrene var alle enige om, at konfirmandundervisningen skulle fortsætte. Pastor Horstmann sammenkaldte nu de ni kirkeældste og forelagde dem den højst beklagelige sag, for at de skulle forbyde en fortsættelse af undervisningen, men alle ni sagde, at det måtte forældrene selv afgøre. Da han ikke kunne få sin vilje, spurgte han hver enkelt med navns nævnelse, f. eks.: »Vil De, B. H., forbyde denne konfirmandundervisning?« Alle ni svarede højt og tydeligt nej, og så endelig måtte den forbitrede præst lade sagen falde. Undervisningen foregik i øvrigt på skift rundt i de hjem, der havde konfirmander.

Læreren blev præsteviet

En dag beklagede pastor Jørgensen, Skærbæk, sig for Agnes Smidt over, at han slet ikke kunne overkomme arbejdet i ungdomskredsene, der strakte sig helt fra Hviding til Tønder. Hun sagde da: »Jamen, vi har jo Marius Olsen gående, han er ikke bange for



Vestergård.

at tage fat.« Det var kun tænkt som noget midlertidigt fra hans side, da han omgikkes med tanker om at rejse til England. Han havde nemlig lært nogle englændere at kende på soldaterhjemmet. De var kommet fra fangelejrene i Tyskland og blev to måneder på hjemmet for så at fortsætte hjem til England. Disse mennesker var det, han gerne ville lære at kende nøjere, men det gik helt anderledes. Flere og flere søgte til Marius Olsen, og han blev efterhånden noget af en åndelig vejleder, også for de voksne. Han sad ved sygesengene, han talte med de ældre, og lidt efter lidt voksede ønsket frem om at få ham præsteviet. Han havde været elev på det første hold på Liselund menighedsskole, hvis stifter og leder jo var Niels Dael. Han var også villig til at tilsige Marius Olsen Guds velsignelse til en præstegerning, og det skete i foråret 1921. Jens Marinus Jensen fortæller herom: »I den gamle bondestue (Vestergård, Lundsmark) var der samlet repræsentanter fra de frie kredse rundt om i landet for at tage medansvaret for det, der skete her. Her lød: »Tør end nogen ihukomme«, som om den var skrevet til denne lejlighed.

Ej skal Sions borg sig højne
denne gang med spir og tårn,
hyttelavt i verdens øjne
bygges skal imod tilforn;
så vi efter ham os føje,
som har sagt, han ville bo,
hvor sig stjerner for ham bøje,
og hvor bly kærminder gro.

Thi skal herligheden vorde
større i vort lave hus
end i det med borgergårde,
som nu sunket er i grus;
hans er sølvet, hans er guldet,
mer end guld hans kærlighed,
den er himmelglans i muldet,
den skal vi forklares ved.

Hvor var der højtid og alvor over denne sammenkomst med de vestslesvigere, der nu fik en dansk præst. Hvor var de glade og taknemmelige. For os, der kendte Niels Dael, var der intet mærkeligt i, at han trådte i biskoppens sted og indviede præster. »Den Guds mand Niels Dael«, som biskop Björkquist i Stockholm senere kaldte ham, »havde mere åndelig erfaring og myndighed end mange biskopper.«

Omslagene på julebøgerne kan være mere virkelighedstro, end man i almindelighed forestiller sig.

Dette omslag er tegnet af B. Dahlerup en sommer, han holdt ferie hos Agnes Smidt, Lundsmark. Han har brugt Vestergårds facade som model, og han har været ret nøjagtig – kun vognen og kusken samt sneen er fantasi.

I stuen bag vinduet længst til højre blev der holdt gudstjenester, som regel en gang om måneden, og her blev Marius Olsen præsteviet.

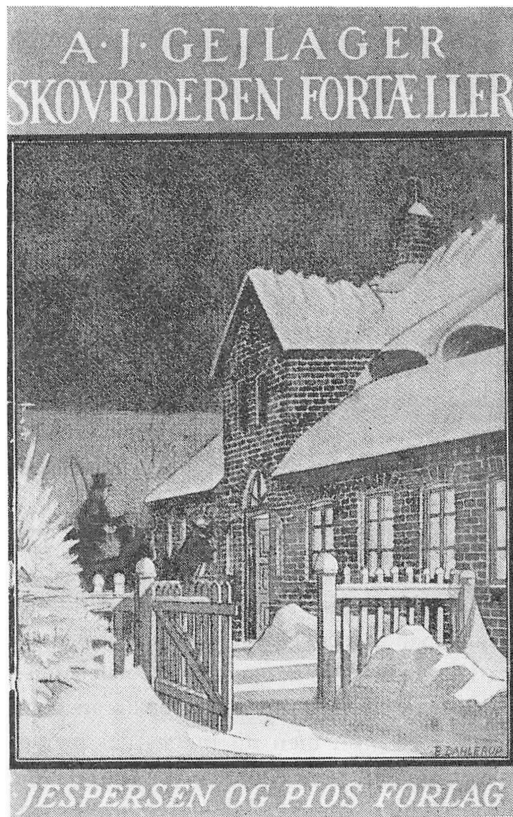
I Hviding skoles gymnastiksal hænger et billede af kong Skjold og hans mænd – dette billede blev malet i stuen bag vinduet længst til venstre, og lærer Martin Madsen stod model til ikke mindre end fire af skikkelserne.

Flere i Hviding sogn ønskede vistnok, at Marius Olsen ikke bare skulle være præst for den lille kreds i Lundsmark, men gå i samarbejde med pastor Rosenstand og blive præst for hele sognet. Således sagde Maren Lindholm, Råhede, engang til lærerinde ved Hviding skole, frk. Gommesen: »Tror De ikke nok, Vorherre vil lade os beholde Marius Olsen?«

Men han følte sig mere draget af de frie menigheder, og inden længe åbnede sig en ny udvej for ham. Efter pastor Poulsens død i Bovlund 1919 var menigheden dér et par år blevet betjent af pastor N. A. Jensen, men han blev kaldet til embedet i Møgeltonder, og da nogle af menigheden havde overværet Marius Olsens ordination, henvendte de sig nu til ham om at blive deres præst. Efter nogen tids betænkning sagde han ja, men svigtede på ingen måde den lille kreds i Lundsmark, hvor han kom engang om måneden og holdt gudstjeneste helt op til sidst i 30'erne.

Genforeningsklokken

Efterhånden klaredes de kirkelige forhold da også i resten af Hviding sogn sådan, at pastor Rosenstand blev sognepræst, men fik



pastor S. H. Zachariassen til hjælpepræst. Sådan gik en tid, men ordningen var ikke holdbar. Efter få år blev Zachariassen kaldet til sognepræst over Hviding og Rejsby pastorater. Dermed gled menighedslivet lidt efter lidt ind i de gængse former efter alle uregelmæssighederne omkring genforeningen. Den skønne gamle kirke blev igen det naturlige kirkelige samlingssted for alle, og genforeningsklokken med H. Rodes indskrift: »De smithske støberier, Ålborg, gjorde mig til Hviding kirke. Til at samle danske slægter gav mit folk mig atter mæle! Jeg kvaltes under krigens gny, jeg sang igen ved fredens gry« sender sine kaldende toner ud over Hviding sogn. I sorg som i glæde drages mennesker didop, hvor slægterne gennem de skiftende tider har siddet og lyttet til de mænd, der var sat til at forvalte »det livsens ord«, men – som vi har set – med skiftende held.

Støren i Ejderen

AF HENNING JENSEN

Egentlig er det for rethaverisk at tale om en størbestand i Ejderen, fordi støren jo holder til ude på det åbne hav og kun går ind i floderne for at lægge sine æg, men det smager jo lidt af eventyr, at et så lille flodløb som Ejderen kan rumme så stor en fisk.

Da vi i foråret gik på nogle marker bag Drage ved Ejderen og tog jordprøver lige op ad Ejderdiget, for at markerne senere kunne kalkes med passende mængder jordbrugskalk fra lejerne ved Aggersund, faldt talen også på størene i Ejderen: »Jo, vi ser da en gang imellem en stør, men nu fanges der jo kun meget få. Nej, for halvtreds år siden, da var det en vigtig indtægtskilde. Jeg husker, at min far fortalte, at kødet fra en stør kostede lige så meget som en ko kostede, og så kan du jo nok tænke, at det var et stort beløb for en husmandsfamilie. Vi fangede dem med net. Når sådan en stør kom i vognen og skulle køres væk, fyldte den hele vognen.«

I følge sagens natur er det kun hun-stør, der fanges i Ejderen. Hannerne skal jo ikke lægge æg og bliver derfor ude på det dybe vand. Men det er nu ikke blot en overdreven fangst, der har formindsket bestanden. Alene det, at man retter Ejderen ud, så bugter og sving er forsvundet, hvor det lune vand var en god klækkeplads for størens æg, er en væsentlig årsag. Stør fanges nu kun vest for dæmningen ved Nordfeld. At prisen på kaviar let kunne lokke til rovdrift i størfangsten, viser udsalgsprisen på kaviar, nemlig ca. 500 DM pr. kg.

Den 26. juni 1967 fangedes en hunstør på 2,45 meter vest for Nordfeld. Den vejede 101,5 kg og rummede 12 kg rogn.

Omkring den 8. juli 1969 fangedes en hunstør på 2,60 meter med en vægt på 113,5 kg. Rognen vejede 15 kg.

Vistnok den 13. august samme år en hunstør på 2,60 meters længde, vægt 105 kg, rognen blev ikke vejet nøjagtigt men anslås fra 12,5 til 25 kg.

Vor gamle grænseflod, Ejderen, har altså ydet et godt bidrag til ernæringssituationen i århundredernes løb, men indtil for halvtreds år siden, før kaviar blev en raritet, var folk nok lige så meget interesseret i størens kød.

Det er ikke noget under, at Sydslesvigs fauna har virket dragende på folk nordfra århundreder igennem. Nordmanden Hans Helgesen slog sig ned ved Trenen i Bjerringhuse for at henleve sit otium med jagtens og fiskeriets glæder, indtil treårskrigen kaldte ham ud af sit hi og gjorde ham til Frederiksstads berømte forsvarer i 1850. Hans Helgesen var blandt andet god til at tæmme fiskeodder, men havde dog en dag det uheld, at en odder bed sig fast i hans finger, og han måtte tage en stok og banke odderen eftertrykkeligt, før den gav slip.

En anden, der interesserede sig for Trenens fiskebestand, men mest for de døde fisk, var en glente, som jeg for tre år siden iagttog over Trenen ved Hollingstedt. Dens kløftede hale styrede de smukke cirkler, den fløj i, mens den svævede over Trenen for at se, om der skulle ligge en død fisk i vand-skorpen. Ellers holder glenten mere til i Mellemeuropa, hvor den ernærer sig af ådsler og døde fisk.

Fra tysk side bruger man Trenens fiske-

bestand til at lokke turisterne ud i landsbyerne langs Trenen. Af de 30.000 fiskekort, der er udstedt i Hamborg, håber man, at en del vil blive brugt som legitimation til at fiske i Trenen, og at lystfiskerne vil slå sig ned i landsbyerne og holde ferie hos landmændene. Mange læger fraråder folk at rejse

til Vesterland på Sild, fordi blodtrykket uvilkårligt stiger under ferieophold der, det overlades til læernes fantasi at gætte grunden hertil. Der er derimod intet nerveophidsende ved Trenen og Ejderen og faunaen deromkring.



MUSEET PÅ SØNDERBORG SLOT

I forårs-sæsonen er tirsdag og onsdag og til dels torsdag altid travle dage for omviserne på Museet på Sønderborg slot. De fleste lejrskoler vælger disse dage til museumsbesøg, hvor de måske havde en vis fordel af at fordele sig også til mandag, torsdag eller fredag. Nu må flere hold fra forskellige skoler følges ad, men som regel går det også udmærket. Billedet her er taget om formiddagen onsdag den 12. maj, hvor otte busser efterhånden afleverede deres grupper af skole-elever foran slottet. Ialt ankom den dag

15 hold, det mindste med 16, det største med 80 elever, og dagen før havde der været 13 hold med ialt 445 elever. Torsdagens besøg var på 6 hold med 160 elever. Så stærk plejer besøgs-koncentrationen nu heller ikke at være. Ugen før var det samlede tirsdag-onsdag besøg på 10 hold og ugen efter nåedes 21 hold på de to dage. Det bør vel tilføjes, at sidste del af april og det meste af maj i år har vist større lejrskolebesøg end sidste år.

J. S.

AABENRAA MUSEUM

Aabenraa Museum har atter fået en del værdifulde gaver. Heriblandt er:

8 tegninger af Aabenraa kunstmaleren Jes Jacobsen, der døde ganske ung i 1886. Tegningerne er udført under hans ophold på kunstakademiet. 1 buste udført af samme kunstner.

2 meget fine skibsbilleder af briggen Jupiter af Aabenraa 1813 og barken Catharina af Aabenraa 1841 malet af J. Böttger, Altona.

1 skålsten fundet ved gården »Dalholt« Barsmark.

Erhvervet ved køb:

1 spiseske af guldsmed J. Pihl, Aabenraa.

1 sukkertang af guldsmed Fr. Chr. Hansen 1735–1795.

1 potageske af Johan Heinrich Schou 1767–1836.

Foruden diverse udstillinger af Aabenraa kunstforening har man haft en udstilling af Aabenraa Statsskoles 2. og 3. g's formningsarbejder og tegninger.

Antallet af besøgende på Aabenraa museum:

1961	2.175	personer
1962	2.507	–
1963	2.661	–
1964	3.233	–
1965	3.303	–
1966	4.268	–
1967	7.980	–
1968	8.722	–
1969	9.089	–
1970	13.268	–

Boganmeldelse

EN SLESVIG-HOLSTENSK EUROPÆER

Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, personligere angivet som bibliotekslektor Poul Kürstein, har på forlaget Skandia, Flensborg, ladet udkomme en bog med titlen »Europa set fra den dansk-tyske grænse«. Da Kürstein sikkert vil blive skuffet over en anmeldelse uden kritik, thi kritik er for ham som det grove køkkensalt på maden, må det siges, at titlen er ikke god. Måske kunne bogen have heddet: »Europa, set af en slesvig-holstener, der ikke er slesvig-holstener«. Men strengt taget handler den om grænselandet, set af en euro-pæer.

Forfatteren dr. Hartwig Schlegelberger, der i Kiel nys er fratrædt som indenrigsminister for landet Slesvig-Holsten. Bogens hovedafsnit er tidligere udkommet som halvpart af bind 4 i den

kendte serie Die deutsch-dänischen Bücher d + d (Schlegelberger/Hoffmeyer: Der europäische Aufbruch) og blev ved den lejlighed gunstigt anmeldt i Sønderjysk Månedsskrift, november 1969. Nu foreligger den pågældende afhandling altså i dansk oversættelse.

Det nye i den danske bogudgave er dels Poul Kürsteins forord, der giver en nyttig præsentation af forfatteren, dels en diskussion fra 1963 mellem dr. Schlegelberger og den røde Jochen, det slesvig-holstenske socialdemokratis førstemand, Joachim Steffen, om opgøret med det nazistiske Tyskland, et afsnit, der for Hartwig Schlegelberger samtidig betyder et selvpøgr. Skønt sproget er lidt tynget af parlamentariske og akademiske forsiringer, bør diskussionen læses af alle danske, der stadig opererer med den tyske nazisme som et aktuelt problem. *bjs.*

Sagt og skrevet

Nye navne

Nylig blev »Dansk forening i Tinglev« om-døbt til »Tinglev borgerforening«. I dag er skyttekredsen fulgt efter. Nu hedder »Tinglev og omegns danske skyttekreds« lidt kortere »Tinglev og omegns skyttekreds«. Skyttekredsen blev oprettet for 25 år siden, og for 5 år siden søgte man første gang at få navnet ændret, men forslaget blev stemt ned. Nu er imidlertid det nye navn vedtaget på en ekstraordinær generalforsamling, og formanden, ingeniør Leif Bie, udtrykker sin glæde: »Det nye navn er mere realistisk og tidssvarende«. (Vestkysten, 26. maj 1971).

*

Flensborg-universitetet

Det private »Selskab til fremme af oprettelsen af et helhedsuniversitet i Flensborg«, hvis formand er konsul Emil Petersen, har iflg. Flensborg Avis den 11. maj fremlagt en betænkning på 30 sider, hvorefter man tilstræber et universitet til 10 000 studenter, fuldt udbygget i 1980. Man tager udgangspunkt i de to institutioner, Teknisk akademi og den pædagogiske højskole, som Flensborg allerede har, og som begge er overbelastede, men man forudser studiemuligheder for lærere af enhver art, også med henblik på voksenuddannelse, socialpædagoger, fagpsykologer, naturvidenskabsmænd og teknikere.

Selskabet kan støtte sig til Kiel-regeringens vilje til at følge det tyske videnskabsråds råd om at bygge et universitet i Flensborg.

Landbruget i Slesvig-Holsten

Baggrunden for bondedemonstrationerne syd for grænsen beskæftiger stadig sindene og har bl. a. været temaet ved årsmødet indenfor Grænseforeningens landbrugsudvalg, der i år blev holdt på Christianslyst. Af referatet i Flensborg Avis den 11. maj og det samtidige referat i Landsbladet fremgår, at det slesvig-holstenske landbrug er det mest intensive indenfor Fællesmarkedet og egentlig ikke så forskelligt fra det danske, som man er tilbøjelig til at tro, bortset fra at arronderingen er dårligere. Konsulent Aage Sørensen, Jaruplund, belyste udviklingen i det sidste tiår, hvor erhvervet havde haft en afvanding svarende til 36,6 pct., medens antallet af landbrugsejendomme over 2 ha er faldet 20,7 pct. og deres gennemsnitsstørrelse er steget fra 22,7 ha til 28,1 ha. Der er i dag beskæftiget 9,1 pr. 100 ha. Det danske tal på 5,7 beskæftiget pr. 100 ha kan ikke umiddelbart anvendes til sammenligning, fordi den danske statistik kun medregner effektive arbejdstimer.

Nettogælden i Slesvig-Holsten skulle ikke virke særligt afskrækkende sammenlignet med danske forhold, men driftsomkostningerne er store. Forstander Sv. Karlskov Jensen, Gråsten, uddybede med en henvisning til, at udgifterne til arbejde, udsæd og gødning m. v. ikke afviger meget fra de danske, men udgifterne til maskiner og bygninger ligger højt, og der er for mange, der skal leve af landbruget, også indenfor mellemhandelen.

Konsulent Hans Chr. Poulsen pegede på det psykologiske moment: Landmænd i

Tyskland har aldrig tidligere været ude for konkurrence udefra. Det kan være medvirkende til, at de nu »taber hovedet«.

*

Fællesmarked og jordpolitik

Går vi ind i fællesmarkedet, må vi regne med en væsentlig stigning i jord- og ejendomspriser i Danmark, skriver kontorchef i landbrugsministeriet, cand. polit. Erik Mortensen i »Civiløkonomen«. Kvadratmeterprisen i Nordtyskland er omtrent tre gange

så høj som i tilsvarende områder herhjemme. Politikerne ønsker en indkomstforbedring for landbruget, men den dermed forbundne prisstigning for ejendommene vil forringe rentabiliteten for senere ejere. Det vil være rimeligt at søge den kraftige indkomstforbedring, der kommer de nuværende ejendomsbesiddere til gode ved tilslutningen til EEC, fordelt mellem disse og de kommende besiddergenerationer. Kan der ikke anvises andre veje, må indførelsen af en vis statsgrundskyld forekomme hensigtsmæssig.

Grænseleksdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

2. april: En ombygning af Musfeld Hotel i Læk åbner mulighed for løsning af teatersproblemet i Sydtønder amt.

Der frygtes et »sengebjerg« i Slesvig-Holsten som følge af dalende turistbesøg. Der er i øjeblikket 1,7 mill. turistpladser, og der arbejdes desuden med hotelprojekter til yderligere 200.000 senge.

5. april: Menighedshuset »Ansgar« i Flensborg, der har gennemgået en omfattende restaurering, kaldes fremtidig »Menighedshuset«.

6. april: Kongeengene i Slesvig skal gøres til et rekreativt område i Slesvig by med parkanlæg, svømmebad og boldbaner.

8. april: Skoleleder Chr. Lorentzen, Jaruplund, udnævnes til skoleinspektør for Jørgensbyskolen, og gymnasielærer H. C. Han-

sen til skoleinspektør for Gustav Johannsens skolen i Flensborg.

16. april: Hærens officersskole aflægger besøg i Sydslesvig.

I Slesvig-Holsten findes en børnehavplads for hvert syvende barn, mens der i Sydslesvig er en plads for hvert femte. I Nørreditmarsken ligger antallet af pladser meget lavt, nemlig en pr. 38 børn, tilsvarende i Egernefærde med en pr. 21 og i Husum en pr. 13 børn. I Flensborg by er der derimod en plads for hvert andet barn (nøjagtigt 2,2 børn).

19. april: De danske roklubber i Sydslesvig tilsluttes nu Dansk Forening for Rosport, og det ventes, at også de tyske roklubber i Nordslesvig går med.

22. april: Da den socialdemokratiske kandidat i valgkreds 5, Husum land, Peter Em-

pen, dør, udsættes valget i denne kreds til den 16. maj.

24. april: Den 57. danske børnehave i Sydslesvig åbner med 20 børn ved Vesterallé i Flensborg.

På de sydslesvigske husmoderforeningers generalforsamling oplyses, at organisationen har 1500 medlemmer fordelt på 18 lokalforeninger.

25. april: Ved landdagsvalget i Slesvig-Holsten opnår SSV 18.404 stemmer eller 1,3 pct. af stemmerne mod 23.577 stemmer eller 1,9 pct. ved landdagsvalget i 1967. Landdagsmand Berthold Bahnsen er genvalgt.

Ministerpræsident dr. Lemke dekorerer landdagsmand Berthold Bahnsen med det tyske forbundsfortjenstkors af 1. klasse.

27. april: Den danske fritidsklub for ældre i Flensborg rykker ind i nye lokaler i Skovgade i Flensborg.

30. april: Nordfriesischer Verein, de tysksindede friseres organisation, vil søge optagelse i den europæiske mindretalsunion som forening for tysksindede frisere. De dansksindede frisere i Forening for nationale Frashe er med i unionen.

NORD FOR GRÆNSEN

1. april: Adjunkt Hans-Jürgen Nissen, Åbenrå, genvælges som formand for Deutscher Jugendverband für Nordschleswig.

Den tyske skole- og sprogforening i Nordslesvig vælger som ny formand gård ejer Heinrich Jürgensen, Hynding ved Ravsted, der afløser den mangeårige formand, gårdejer Detlef Lassen, Hajstrup.

Det sidstlevende medlem af den nordslesvigske vælgerforenings repræsentantskab, væver Thomas Kaufmann, Bovrup, død 94 år gammel.

3. april: Den tyske skole i Sæd, der har været truet af lukning, fortsætter som forskole for 1. og 2. årgang af børnene ved de tyske skoler i Sæd og Tønder.

Det tyske mindretals hovedorganisation, Bund deutscher Nordschleswiger, har afsluttet sin reorganisering. I stedet for de tidligere ca. 40 lokalforeninger er der nu oprettet 13 distriktsforeninger. De 13 distriktsformænd danner sammen med repræsentanter for andre tyske organisationer og institutioner den samlede hovedstyrelse for Bund deutscher Nordschleswiger.

Det danske kontor i Tønder omdannes til sekretariat for grænseforeningen i hele det sønderjyske amt.

6. april: Som amtsskolekonsulent i Sønderjyllands amt udnævnes amtsskolekonsulent J. Nybro.

11. april: De 11 nordslesvigske vandrerrhjem havde i 1970 60.511 overnatninger.

15. april: Forretningsudvalget for Bund deutscher Nordschleswiger foreslår, at der gennem en ændring i valgloven gives vælgerne en 2. stemme, som vil betyde, at tyske vælgere i Nordslesvig kan stemme både på Slesvigsk Parti og eventuelt på dansk parti. Det skulle sammen med ønsket om at få tilkendt det »billigste mandat« øge mindretallets chancer for igen at blive repræsenteret i Folketinget.

16. april: Danfoss-koncernen deles i fire afdelinger. I løbet af de kommende 10 år ventes medarbejderstaben sat op fra 10. til 15.000 ansatte. I øjeblikket beskæftiges 7200 på Nordals og 2000 i Flensborg.

19. april: Den socialdemokratiske ordfører Knud Nielsen fastslog under Folketingets behandling af lovforslaget om adgang til højere handelsundervisning, at hele landet med undtagelse af Sønderjylland er dækket

ind med centrale institutioner for videregående uddannelse.

18. april: Overskuddet fra salget af bogen »Den danske soldat i Sønderjylland«, ialt 4000 kr. overrækkes under en festlighed på Sønderborg kaserne Grænseforeningen for Sønderborg amt og indgår i Jens Jessen-fonden.

21. april: En hvervekampagne i anledning af Der Nordschleswigers 25 års jubilæum gav over 100 nye abonnenter.

23. april: Den sidste tyske biblioteksforening i Nordslesvig, Deutscher Büchereiverein i Sønderborg opløses på grund af dalende tilslutning. Foreningen oprettedes i 1909.

26. april: I Ny og Gl. Frederikskog samt i Rudbøl gennemføres en evakueringsøvelse med henblik på en evt. stormflodskatastrofe. I løbet af tre kvarter evakueres 359 af ialt 389 personer.

28. april: Tidligere amtsrådsmedlem, for-

stander dr. Paul Koopmann, Tinglev, går i et indlæg i Der Nordschleswiger stærkt ind for en aktiv tysk politik med deltagelse i folketingsvalg til følge.

Det dansk-tyske kontaktudvalg holder møde i København. Mindretallet fremsatte anke over, at udvalgets forretningsorden ikke blev drøftet med de tyske medlemmer og påtalte fordyrelsen af rejsepas. Der blev givet mindretallet løfte om en ændring af tilskuddet til det tyske centralbibliotek og til skolekørsel. Desuden rejste mindretallet spørgsmålet om en 2. stemme ved folketingsvalg og fremførte det urimelige i at nedlægge Højer apotek.

30. april: På amtsrådets tekniske udvalgs møde fastslås, at der i Sønderjylland vil være et behov for 5–6 lokale flyvepladser.

Gråsten husholdningsskole lukkes kort før skolens 25 års jubilæum på grund af svigtende elevtilgang.

Formanden for Bund deutscher Nordschleswiger, amtsrådsmedlem gdr. Harro Marquardsen, udnævnes til Ridder af Dannebrog.

En lidt udførligere udgave af »Grænselandsdagbogen« er fremlagt på Landsarkivet i Åbenrå og »Det danske Centralbibliotek« i Flensborg.

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

DEN NORDSLESVIGSKE

FOLKEBANK

AKTIESELSKAB

AABENRAA

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (045) 2 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,
Brorsonsvej 37, Tønder.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Åbenrå.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri A/S,
Tønder.

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 ell. 5 mdr. fra november ell. januar.

Sommerskole for unge mænd og kvin-
der, 3 ell. 5 mdr. fra maj. **Axel Nielsen**

DANEBOD HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

TRY

HØJSKOLE

9330
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25



TØNDER STATSEMINARIUM

Grænselandsseminariet
tilmelding for 1971/72 helst inden

1. maj, senest 30. juni.

Telf. (047) 2 12 30

GRAM

KØLEANLÆG



BRØDRENE GRAM $\frac{1}{5}$ • VOJENS